

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

**Hej, käre besökare!
Västgötabygdens förstasida finns på nästa sida!**

Tycker du att tidskriften är läsvärd rekommenderas att du satsar på en tidningsprenumeration!

Vid 1 ex. kostar 1-årsabonnemang 150:-

Vid minst 10 ex. (i samma beställningslista) rabatteras priset till 130:- / ex.

Listan skickas till Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 VARA, Fax: 0512-33942, E-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Avgiften erläggs på en inbetalning till Västergötlands Hembygdsförbunds bankgiro 378-5383.

PS! Tips till föreningar etc. Ge en prenumeration till föreningarnas hela styrelse, alla trotjänare, skolor, äldreboende och inte minst läkar- och tandläkarmottagningar m.fl !

Det kommer att uppskattas!

Västgötabygdens redaktionskommitté

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 5

Årgång 68

2013

Fikapaus i skogen

Foto Leif Brunnegård

Temanummer om skogen

sidorna 5 - 17

Profilen - Ritwa Herjulfsson

sidan 18

Hänt på bögda...

sidan 24

Foto:
Copyright
Kungahuset.se

HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds
beskyddarinna

Innehåll

Ordföranden har ordet	3
Tankar i tiden	4
Vandring i skogen, med utsikt från en bergknalle .	5
Den stora återbeskogningen	7
Skogen är bondens rock, fattigmans tröja	9
Krigslist på isen räddade skogen -Helt naturligt..	12
I Asklanda friserar man julgranar i april	13
Himmelsberget - kronans jägareplats	14
Motorsågshistoria	16
Profilen - Ritwa Herjulfsson	18
Gamla trädgårdsväxter studiecirkel i V Tunhem .	20
Lieslätter i Åsgärde	22
Nya fynd på Loholmen	23
Hänt på bögda - Vänsterplana, Essunga, Asklanda, Vårgårda Skogsbygden,	24
Höstmöten med framtidsfrågor	27
Erling Svenssons bildkonst	28
Toarps Hembygdsförening 80 år	29
Läsvärt i korthet	30
Historien om en gammal filt	30
Studiekommittén informerar	31
Potatisupptagning	32

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 februari, 25-28 april, 24-30 juni, 24-30 augusti, 26-30 oktober, 24-28 november.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

ISSN 0346-4954

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 68
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2013 150:-

Vari från kommer artiklarna i detta nummer?
Siffrorna på kartan hänvisar till sidnummer i tidningen.

Nästa nummer av Västgötabygden kommer i vecka 48. Manusstopp var den 10 oktober.

Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. De flesta texter och bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Ordförande har ordet

Till förra numret skrev jag Ordföranden har ordet mitt i högsommaren och vilken skillnad på sommar det blev i år mot föregående! Men, inget varar för evigt och tiden tickar obönhörligt framåt. Det gäller att ta vara på ögonblicken, som i bästa fall kan anas då de nalkas, de inträffar blixtnabbt, är svåra att uppfatta och därefter känns en tomhet innan de går in i passerad tid. Det kan ge en känsla att vi inte "hinner med" vad vi önskar! Men, det är kanske därför som många välkomnar hösten. Det är ett färgscenario i naturen som är makalöst och på ett sätt kommer ett lugn i tillvaron med möjlighet att pusta ut efter de hektiska sommarmånaderna.

För egen del har det efter sommaren varit några veckor med kalendern helt uppbokad och vi har precis avverkat de fyra höstmötena. I år var programinnehållet lite annorlunda upplagt med avsikt att få igång en dialog. Det kändes som ett steg på väg, men också att det finns väsentligt mycket mer att fundera på för att underlätta utbytet. En god stämning tyckte jag i alla fall kändes vid alla tillfällena. Det är viktigt att ta vara på de funderingar, tips och annat positivt som en grund att jobba vidare med. För att få en fungerande dialog måste det också ges ökad möjlighet att samtala med varandra vid de få tillfällen som möjlighet finns att träffas gemensamt. Där har vi betydande brister att ta itu med. Det framkom ändå en del nyttiga funderingar kring frågorna vi lyfte fram och det blir styrelsens huvudbry att tolka åsikterna på ett sätt som ger föreningarna mer utbyte av medlemskapet.

Landskapsforum Väst

Alldeles nyligen deltog jag vid en konferens i Mariestad, "Landskapsforum Väst", där hembygdsrörelsen hade en central roll tillsammans med Regionen, RAÄ (riksantikvarieämbetet), Västarvet, Jordbruksverket med flera. Det var flera medverkande från övriga Europa med organisationen Civil Scape som sammanhållande. Viktoria Hallberg, SHF har haft ett delansvar i planeringen av konferensen och Jan Nordvall deltog i en paneldebatt och betonade hembygdsrörelsen betydelse i civilsamhället. Konferensens ursprung spåras till en överenskommelse (konvention) mellan de flesta europeiska länderna, "Landskapskonventionen". I en kort sammanfattning handlar det om hur människor gemensamt tar ansvar för att bevara natur, miljö och andra värden som spelar en stor roll i vårt framtida samhälle. Omfattningen i detta är så stor att jag för egen del måste tillstå att allt inte hunnit sätta sig för att få

Det är ingen självklarhet att vi bara kvitterar ut ett årligt stödbelopp.

Jan-Olof Berglund.

det greppbart. Men, var så säkra, detta kommer att låta höra om sig så lägg namnet på minnet, för det kommer att beröra varje ansvarsfull medborgare. Hembygdsrörelsen har en alldeles särskild mission att fylla med ett framtida samhällsansvar och engagemang. Vilken roll

SHF vill och har utrymme att spela är inte helt klargjord eller kommunicerad. Det är verkligen ingen engångsaktivitet det handlar om.

Vi måste redovisa

Under hösten kommer styrelsen att få lägga en hel del energi på rapportering till regionen vad hembygdsrörelsen uträttat i samhället. Det är ingen självklarhet att hembygdsrörelsen i västra Sverige bara kvitterar ut ett årligt stödbelopp. Stödet sänktes för några år sedan och som alla vet fordrar regering och riksdag rationaliseringar och neddragningar till i stort alla samhällsfunktioner. Så även till Västra Götalandsregionen. Hembygdsrörelsen måste kunna visa resultat på framtidsinriktade insatser för att få fortsatt stöd inom kultursektorn.

Med dessa lite malörtssmakande ord att mer energi behövs vill jag ändå som avslutning vädja till Er att ta det lugnt i kommande tider med halka och andra besvärligheter, det är snart tid för pälsmössa och rattmuff!

Jan-Olof Berglund

Tankar i tiden . . .

Hans Menzing
*Foto Thomaz Magnusson,
Skaraborgsbygden*

Under åren har jag åtskilliga gånger stött på hembygdsföreningar som mer eller mindre startats för att ta hand om ovärderliga gamla byggnader. Ibland kan kommunen ha ingripit och köpt upp dem till eftervärlden, men kommunen har sällan några möjligheter att ta hand om byggnaderna. Det krävs idealister beredda att jobba otaliga timmar gratis. Och där kommer hembygdsrörelsen in. Ja, det handlar förstås inte bara om husen, de är ofta fyllda av föremål som berättar om livet förr. Glädjande ofta utnyttjar skolorna denna fantastiska tillgång för att lära barnen om hur ett hem kunde se ut. Och då får hembygdsfolket med sin stora sakkunskap agera engagerade lärare. Bra både för föreningarna och för eleverna.

Hembygdsfolk räddar rara hus

Djäknestallet

Allt detta är nyttigt på många sätt. Inte minst för att byggnader och föremål då hanteras av folk som älskar dem och vet hur de skall bevaras och underhållas. Den kunskapen finns inte i kommunerna, om de skulle ta ansvar för kulturarvet. Ibland har de inte heller känsla för det. I min hemkommun, Skara, med dess stolta förflutna som skolstad finns en mycket originell byggnad i sluttningen inte långt ifrån gamla läroverket. Ett djäknestall.

Djäknar kallades de som gått i läroverket, kanske jag bör berätta. Det är det finaste man kan bli, sägs det, och biskop Sven Danell berättade om hur han nådde toppen i sin karriär redan som tonåring.

Men vägen dit kunde vara besvärlig, och i Djäknestallet bodde pojkar (flickor var förstås inte välkomna) från landet, som inte sällan fick försöka klara sig själva långa tider. Ett omistligt byggnadsminne.

Skall säljas?

Det borde vårdas ömt, men de styrande i Skara har fått för sig att sälja ut det tillsammans med ett båtsmanshus, där Skara Gille har sin hemvist, och den enda lilla affärsbyggnad kring den stora katedralen som fortfarande finns kvar. Hur det går med dem i så fall är högst ovisst. Så på många sätt är hembygdsrörelsen en trygg räddning. Men hur länge? Medelåldern är hög och redan nu gissar jag att det är ont om folk som kan hantera de gamla redskapen, och utan den kunskapen är de inte så roliga att visa upp. Och även när det gäller underhåll med gamla metoder försvinner värdefull kunskap, allt kan inte läras på kurser.

Visst kommer det nya yngre medlemmar, men de är alltför få. Dessutom har de ett alldeles eget problem att ta hand om, minnena av bygden i deras egen barndom. Dagens hembygdsgräddor är alltför ofta museer över hembygden för 100 år sedan.

Så hur planerar vi för framtiden? Samarbete mellan föreningarna och specialiseringar kan vara ett steg, men det krävs fler. Det är bråttom, framtiden är redan här.

Hans Menzing

Var försiktig när Du läser hälsoböcker.
Ett korrekturfel kan ta livet av Dig.

Mark Twain

Vandring i skog med utsikt från en bergknalle

Att gå i skog

Att smyga som på tassar över marken
där den är skymningsmjuk.
Att luta sig mot trädens ryggar
Att spegla sig vid månsken i en tjärn,
att känna hur det tunna vattnet skälver på ytan.
Att se högt över grenar vita Aftonstjärnan.

Bo Setterlind.

Vandring i skog är så långt bort du kan komma från gågatans fönstershopping. Vandring i skog är upptäckarglädje och avkoppling. Vandring i skog är spänning och ro. Vandring i skog kan vara från en söndagspromenad på skogsvägen till veckolånga vandringar med rygsäck, tält och sovsäck. Det kan vara bär- och svamp-plockning eller upptäcktsfärd med karta och kompass i okänd terräng. Vandring i skog ställer krav. Med öppna sinnen, syn, hörsel, lukt, läser du naturens tecken. Med kunskap blir du en del av dess värld.

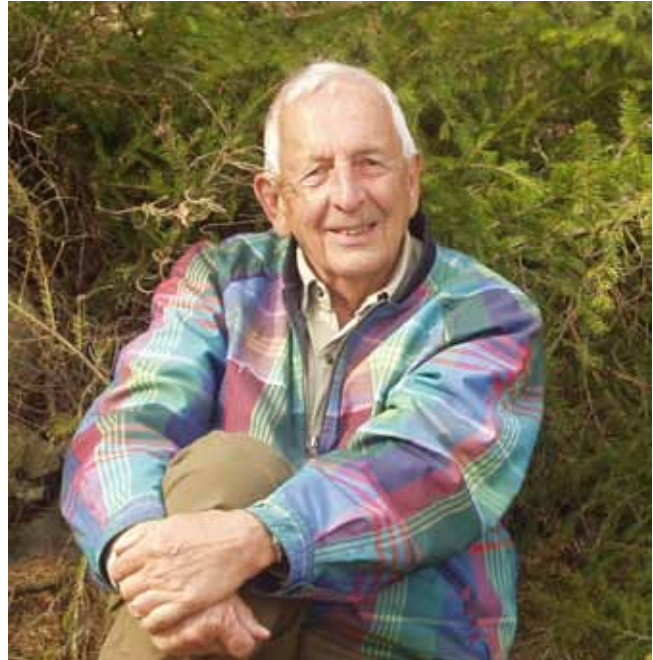
En vanlig skog

En helt vanlig skog i alla åldrar från kalhyggen till skördemogen pelarsal, mjuka barrstigar, som slitits av skogsbor i tusentals år, korsas av viltstigar i ett mönster, som skogs mannen läser och utnyttjar. Plötsligt en glänta med några lövträd, en syrenbuske, kanske en pion. I spisröset blommar nyponet. Inne i granskogen gömmer sig odlingsrösen och stensträngar. Minnen från generationers slit och möda har gått till vila.

I torpgläntan, på hygget, i storskogen, utefter gräsbevuxna kärrvägar eller i mossens våta kanter plockar vi skogslandets rikedom av bär och svamp. Sjöar, mossar och bergknallar öppnar landskapet. Kvillrande bäckar och mörka tjärnar, kantade av martall och gungande tuvor, ger skogslandet liv. Här har skogsdjuren sitt hemvist. Går vi varsamt fram, blir mötet med någon av dem vandringens höjdpunkt.

Älgens smörgåsbord

I våra drömmars skog finns farliga vidunder. Med sina djupa spår har de på ofattbart kort tid förvandlat skogslandet till ett risigt, söndertrasat slagfält. Skogsbruket har skördat den

Vilopaus. När Göran Söderström tog en vilopaus kom det ofta många tankar om förr och nu.

skog det sådde för hundra år sedan. Underlaget för vårt välstånd har tagits till vara. Konkurrensen på världsmarknaden är hård, varje möjlighet till sänkta kostnader har utnyttjats. Vandraren svär över den omilda behandlingen, medan älgen förväntansfullt ser fram emot ett smörgåsbord av mjölkört, hallon, lövsly och snart även det livsviktiga vinterfodret – tallens barr och småkvistar.

Ljus och värme

Den skogshistoriskt bevandrade vet att kalhygget är vårt sätt att ersätta elden som förnyare. Sedan vi "förbjöd" skogselden, den som ungefär vart åttionde år släppte ner det förnyande ljus och värme till marken, som är en förutsättning för nya träd att gro, där fyller nu kalhygget någorlunda samma roll.

Vilan på en liten bergknalle med långa repor efter istiden, förhoppningsvis undan mygg och knott, för tankarna till ursprunget. Det är tolv tusen år sedan isen försvann, medan de

Hållplats Skogen. Detta nummer är ett temanummer om skogen.

Visdomsord. Vandring i skog ger spänning och ro. Vandring i skog ger styrka åt själen.

första träden vandrade in något tusen år senare. Efter dvärgbjörk och viden kom björken, aspen och enen, Snart följde tallen och när det blev varmare kom hassel, alm och ek. Granen, som inte hann med innan sunden i söder stängde vägen, kom norrifrån till våra trakter vid Kristi födelse. Sedan skogsbetet och den plantryckande vallpojken försvann är den, med sin förmåga att gro och trivas i skugga, ett hot mot de övriga träden

Samtidigt med träden kom renen, haren och ripan, hårt förföljda av varg, järv och fjällräv. Efter hand fylldes skogarna av de övriga djuren, älgen, hjorten, bävern och uttern, medan rovdjuren blev fulltaliga med björn, lo, rödräv och mård.

Sist kom människan – jägaren samlaren – som med elden försökte förbättra tillgången på föda för sig och de matnyttiga djuren. Bonden kom. I landet i söder, där bergknallen ligger, lade en växande befolkning landet kalt genom svedjebruk. Så följde ”det skogliga undret”, som gästande skogsmän brukar säga. Landskapet klädde i ny skog, som i sågverk, massafabriker och pappersbruk skapar landets välstånd.

Från bergknallen ser jag ut över skogshavet och tänker på hur det tvåbenta rovdjuret, i sitt näringssök, nästan gjorde slut på både skog och vilt. Skogen har hon i enighet återskapat, medan rovdjurens återkomst splittar, främst mellan land och stad.

Ostört

Vandringen för mig till den stora mossen med alla sina öjar. Till de mest avlägsna nådde inte människans rovdrift. Här lever de första invandrarträdens ättlingar kvar. Mer än trehundraåriga knotiga, vresiga tallar, mäktiga

torrfuror och tvåhundraåriga slitna granar skuggar ett virrvarr av vindfällan och lågor. På grunda mosspartier står hela skogar av torrfuror. Runt öjarna växer myrtall, björk och vide i täta snår, ett gott bete för de stora hjortdjuren. I skydd av urskogsöjarna har kronhjorten sitt tillhåll, medan älgen drar sig för att ge sig in i de risiga urskogsholmar, där flyktvägarna är få. I de största tallkronorna har fiskgjusen sitt meterstora bo. Varje år bygger den ett nytt rede på det gamla. Med tiden kan det bli så högt och tungt att talltoppen bryts.

Trots sura regn och kvävenedfall verkar ännu naturens egna krafter. Svampar och insekter tar sin tribut. Spillkråka och hackspett finner föda och bohål, som sparvugglan gärna tar över. Stormar och snöbrott fullbordar. Här är stiglöst land. Knappt märkbara viltstigar försvinner i ogenomträngliga snår. Mossiga, multnande lågor kors och

tvärs tvingar vandraren till omvägar. Varje glänta är fylld av ålderstigna plantor. De överlever, men växer inte. Här får skogsvandraren sina spännande upplevelser. Här kan även den erfarna tro sig finna en bild av ’orörd natur’. Bilden finns, men luftföroreningar och skogsfolkets hundraåriga igenvuxna diken, har satt förändringens stämpel.

Olika tidsrytm

Vandring i skog skiftar med årstider och dygnsrytm. När stadsmänniskan normalt är ute, vilar djuren efter morgonens näringssök och inför skymningens förnyade matlust. Efter morgonens kakofoni av röster, råder middagsvilans tystnad. I skymningen vaknar åter skogens invånare. I septemberkvällen kan vi höra våra skogars mäktigaste urtidsljud – kronhjortens parningsbröl. Vid tjärnen kan vi möta alla skogens djur, när de släcker sin törst. Det råder en noggrann rangordning mellan de starka och svaga. Ibland får man dock en förnimmelse av att vattenhållet är en fredad zon.

Vandring i skog ger spänning och ro. Vandring i skog ger styrka åt själen.

Text Göran Söderström

Foto Hans Gustavsson och Leif Brunnegård

Fotnot

Göran Söderström har medverkat i Västgötabygden med många artiklar. Han jobbade med skogen hela sitt liv. Göran avled nyss fyllda 95 år och några månader före sin död fick Västgötabygden ett antal artiklar för framtida bruk.

Den stora återbeskogningen

Ale härads skogsodlingsförening samlad framför länsmansgården Billingsdal vid årsmötet 1905. Till vänster i främre raden troligen två eller tre av folkskollärarna, mannen i mitten med käppen kammarherre Götrik von Schéele på Kilanda säteri intill honom sonen till länsman Lundgren därefter föreningens ordförande Oscar L. Carlsson, arrendator på Livereds säteri. Längst till höger värdparet, föreningens vice ordförande kronolänsman Emil Lundgren på Billingsdal med fru. Övriga har inte gått att säkert identifiera.

Vid sekelskiftet 1900 var skogen i södra Sverige illa åtgången genom rovhuggning, skogseldar och betessvedjning. Nästan en tredjedel av Ale härads skogar bestod av kalmarker och trassskogar.

Redan i mitten av 1800-talet hade man börjat inse att skogen var i fara om man fortsatte med den här rovdriften. Länens hushållningssällskap var de första att komma ut med råd och anvisningar om skogsskötsel. Vår första skogsvårdslag med krav på återväxtåtgärder efter avverkningar utkom 1905. Märkligast av allt är dock de många ideella föreningar och sällskap vilka efter 1870 bildades med syfte att beskoga omgivningarna. Bland dessa kan nämnas Skogssällskapet och de många lokala Skogsodlingsföreningarna. Skogssällskapet som bildades 1912 finns fortfarande kvar och har idag vuxit till en stor förvaltningsorganisation, medan skogsodlingsföreningarna i brist på medlemmar i stort upphörde under 1960-70-talet.

Ale härads skogsodlingsförening

Ale härads skogsodlingsförening bildades 1898 och hade som mest 70 medlemmar. 1912 anslöt sig Flundre härad när flera av skogsodling intresserade personer inom detta härad hade framställt önskemål om anslutning. Vid årsmötet 1960 beslöts att föreningen i brist på medlemmar skulle upphöra.

Mötesprotokollet avslutas med: Som föreningens protokoll mm måste anses vara ur skogshistorisk synpunkt ganska värdefulla, uppdrogs åt ordföranden Anders Johansson att föranstalta om dessa handlingars förvarande för framtiden. Vilket också skedde. Protokollen är idag en intressant läsning om hur man vid sekelskiftet 1900 såg på skog, skogsskötsel och naturvårdssyn.

När föreningen bildades 1898 hade föreningens förste ordförande patron Oscar L. Carlsson, arrendator på Livereds säteri kallat alla som var intresserade av

Skoldag. Många skolbarn i byskolorna fick vara med och plantera skog.

skogsodling i Ale härad till ett möte i Älvängens tingshus. I sitt inledningstal påpekade han särskilt vikten av att odla skog och framhöll särskilt det stora behovet i Ale härad. Han inbjöd till en diskussion över detta ämne och vad som kunde göras för att öka skogsodlingen.

Skolbarn planterar skog

Länsman Lundgren på Billingsdal ansåg att allmogen borde intresseras för skogsodling och att skolbarnen borde aktivt delta i plantering och sådd. Samt att det vore lämpligt att få en viss dag bestämd då ung och gammal gingo ut för att odla skog. Man borde äfven inrätta en plantskola vid hvarje folkskola. Han påpekade också att äfven kvinnor voro välkomna i föreningen. Pastor Lindblad i Starrkärr läste upp ett brev från en hemmansägare i sin församling. Skrivaren framhöll att man äfven på ett indirekt sätt kunde gagna saken genom förbjudande af ljungränning och hindrande af ohägn [betesfredning]. Sålunda vårda den skog som finnes. Han föreslog även som ett lämpligt medel sjungandet av den friska sången: Akta skogen (ur läsebok för folkskolan 1899). Vid föreningsmötet 1908 gav ordföranden en återblick på verksamheten. Han nämnde bland annat att föreningen under den tid som gått, hade verkat för det gemensamma målet att bekläda Ale härads kalmarker med växande skog. Vilket ock i icke ringa mån lyckats, vartill våra mycket värderade herrar skollärare så utmärkt bidragit. Jag vågar påstå att en för skogs-

odling så intresserad lärarkår som Ale härads, kanske inte finnes inom hela vårt land.

Vid samma möte diskuterade man om skatan och ekorren borde utrotas. Länsman Lundgren ansåg att skatan i likhet med kråkan bör utrotas, emedan den gjorde ofantligt stor skada på småfågelvärlden, skogens bästa bundsförvant. Samtliga talare var eniga om detta. 1910 anslog föreningen 50 kr att användas till utrotning av skatan, 10 öre för varje dödad fågel och 5 öre för unge.

Vid årsmötet 1916 höll folkskollärare Anders Johansson från Sörby i Fors socken ett föredrag över frågan:

Huru kan rationellt skogsbruk förenas med pietetsfullt naturskydd? Det märkliga är att hans förslag till naturvårdshänsyn är mycket likt de föreskrifter som kom att införas i 1974-79 års skogsvårdslag, 60 år senare. Han framhöll bland annat: Skogsvännen får ej stå främmande för naturskyddssaken, detta såväl av ekonomiska skäl som ideella skäl. Må vara att den moderna skogsskötseln fordrar uppkvistning och bortröjning av buskar, ihåliga träd och dylikt. Men vi måste också tänka på att våra nyttiga småfåglar behöva skydd.

Därför får ej röjningen gå till överdrift. Vid avverkning och vid skötseln av den växande skogen bör hänsyn, så långt möjligt är, tagas till estetiska krav, så att bygdens skönhet ej skadas mer än nödvändigt. Ett särskilt intresse borde ägnas de få resterna av våra fagra lövängar, och skogsodlingsföreningen bör medverka till att skydda sådana inom sitt verksamhetsområde. Vår uppgift i förhållande till skogen och naturskyddet bör vara att vi sträva efter att göra skogsskötseln så givande som möjligt men därvid också taga största möjliga hänsyn till naturskyddsproblemet. De mötesdeltagare som efter föredraget yttrade sig gillade helt de synpunkter talaren framfört. Vid samma möte höll en annan av lärarna ett till skogsodling manande föredrag över ämnet: Vad trasten ser och berättar i Ale- och Flundrebygd.

*Karl-Erik Andersson
Alingsås*

Smörgåsrån

När jag var åtta-tio år hände det ofta att min lekkamrat Bert och jag gick en sväng i skogen. Vid ett tillfälle hade vi fått ta med oss ett par smörgåsar och en flaska mjölk. Vi cyklade ner till allmänningen där vi skulle åka in på en väg. På grinden satt ett lapp med texten smörgåsrån. Ett rån visste vi var något farligt, så vi fortsatte en bit

till och där satt ingen lapp på grinden så vi for in en bit på skogsvägen och njöt av vår matsäck. Att smörgåsrån var något ofarligt hade varken Bert eller jag någon aning om. Nu njuter jag gärna av smörgåsrån.

Leif Brunnegård

Skogen är bondens rock och fattigmans tröja

Skogsvy från Fristad. I förgrunden Öresjö och i bakgrunden skogsmarkerna i Gingri. En vy som ändrats sig mycket på 100 år.

I sin bok *Kunskap om skogens historia*, skriver författaren Örjan Hill: "Ett särskilt tack till Gunnar Gustafsson i Fristad som med sin djupa och nedärvda bondekunskap mer än någon annan kan se och förstå sambandet mellan natur och kultur. Vi har haft åtskilliga timmars samtal om skogens och landskapets processer och förändringar, bönders livsvillkor, skogspolitik, svedjebbruk och mycket annat."

Följande artikel är ett sammandrag av en längre artikel om skogen av Gunnar Gustafsson.

Sveriges Hembygdsförbund har på sin årliga stämma antagit en policy om att bevara kulturen i skogen. Det har varit så många "kulturer" i skogen, bland annat den som påverkat skogen mest, uppodling av åkermark som ännu förser oss med livsmedel. Det är bonden som ordnat landskapet i åkrar, ängar och hagar. I jordbruket formade människan naturen och utnyttjade de fördelar som naturen bjöd på. Kulturlandskapet är en bro mellan gången tid, nutid och framtiden.

År 1988 fick vi en lag som gällde kulturlandskapet: Det är en nationell angelägenhet att skydda och bevara vårt kulturlandskap. Ansvaret för detta delas av oss alla. Denna lag borde Sveriges Hembygdsförbund prioritera före policyn om skogen. Det mångfacetterade bonde- landskapet med stenomgårdade åkrar, ett bevis på hårt arbete, och betande djur i hagmarker kommer att försvinna och kvar blir storjordbruk med monokulturer. Nu är den lagen gömd och glömd, för det är nya be-

slutsfattare med andra värderingar. Nu skall vi inte konkurrera med låglöneländer varken när det gäller produktion eller förädling av livsmedel. Vem kan vi begära skall köpa våra livsmedel av ideella skäl, då de flesta konsumenter är urbaniserade och är andra eller tredje generationen från landsbygden plus många invandrare från andra länder med en annan matkultur.

Jag förstår mycket väl vilken tid som Sveriges Hembygdsförbund vill ha tillbaka, tiden med tillväxt och orörd skog. Den tiden kommer inte igen. Dagens urbaniserade stadsbor förstår inte att skogen består av allt mellan plantor och timmerskog. De förstår inte, att skogen i många fall är enskild egendom, och de vill bestämma om den ska få avverkas.

Skogen kommer alltid tillbaka, men kulturlandskapet kan försvinna.

Vem kan ändra på naturens gång, grannar dör och granar avverkas, men det blir nya grannar och nya grannar. Mårten Sjöbeck skriver: "Det drag av tidlöshet som många tror sig se i vissa naturtillstånd är en synvilla. För man märker inte förändringen från den ena dagen till nästa dag." Det är endast efter en längre tids bortavaro som man ser, hur landskapet förändras.

Skogen genom tiderna

Den första uppdelningen av landskapet anses ha skett i härader under senare delen av forntiden 0-1050 e. Kr. I äldsta tider var tingsplatsen häradets centrum och häradet var ett område för rättskipning och även ett organ för folkets självstyre.

I den så kallade Vidhemsprästens anteckningar från omkring 1325 upptecknades inte mindre än 37 allmänningsskogar med namn i Västergötland.

Bonden ägde ingen egen mark utan hade del i byn efter tomtens storlek. Tomt är åkerns moder. Med tiden hade många adelsmän tillägnat sig och inhägnat stora områden av allmänningarna. Älvsborgs läns kungliga Skogskommission förklarade genom en dom 1693 ett antal allmänningar som Kronans egendom.

Med frihetstiden kom en annan uppfattning och i mitten av 1700-talet beslutades att allmänningarna borde tillhöra socknarna, och man fick rätt att dela den mellan socknens mantalsatta hemman. I Fristad skedde det 1799 – 1801. Grunden till delningen skulle vara oförmedlat mantal.

Vid avmätningen skulle hela arealen som låg utanför inägorna mätas i tunnland och kappland. Ett tunn-

Skogsbete. Ända in på 1950-talet var det inte ovanligt att djuren gick på bete på gårdens utmarker eller en allmänning.

land var 32 kappland och varje kappland ca 155 kvm. Samtidigt skulle skogsbeståndet och marken graderas i nio olika grader. Efter graderingen kom lantmätaren fram till att varje oförmedlat mantal skulle få 53 tunnland och 25 kappland efter graderat värde. Han hade fått nästan samma graderad areal på varje mantal, och det måste ha skett genom att efteråt ändra gradering och areal. Ett tunnland full skog motsvarade ett tunnland efter gradering. $\frac{3}{4}$ skog betydde att fyra verkliga tunnland blev tre efter gradering. De utmarker som låg närmast byarna hade ingen eller föga skog, kanske på grund av kornas betande, och var graderade $\frac{1}{4}$. Fyra verkliga tunnland blev ett. Mossar var graderade $\frac{1}{32}$, 32 tunnland blev ett efter gradering.

Det kunde skilja mycket på arealen och det berodde på markens bonitet och skogsinnehållet. Ett mantal med full skog och utan mossar fick 25 tunnland 26 kappland, alltså vad varje mantal skulle ha, medan ett annat hemman med kala bergkullar och en mosse på 45 tunnland, som blev ett och ett halvt vid graderingen, fick 309 tunnland.

Varje bonde ägde nu sin egen skog utan inskränkningar och kunde upplåta mark till torp.

Stora delar av landskapet var ljunghäcker eller mark med "föga skog". I Fristads socken fanns många hundratals hektar sammanhängande ljunghäcker och områden med "föga skog", där växtligheten var ensidig.

Hur många arter försvann med ljunghäcken som funnits runt byarna och som varit kontinuerlig i tusen år eller mer? Hur många arter försvann när svedjebuket upphörde och hur många av sensommarens växter försvann när bonden började använda lien för att samla vinterfoder? Rödlister arter som man tror är kvarlevor från en svunnen forntid kan vara den första eller andra generationens skog.

Naturen klarar sig själv

Naturen klarar sig utan ingripande av människan. Ett exempel är Pepparholmen, en konstgjord steril ö som kom till i samband med byggandet av Öresundsbron. I dag finns där efter tjugo år en överraskande stor biologisk mångfald.

Så sent som på 1950-talet fanns här i Fristad områden med enbart ljunghäcker och enbuskar, där skogsbete förekom. Det fanns inte en enda björk eller ett hallonbestånd. Frönas överlevnad är lång, för något år efter att vi tagit ner mer än 150-årig skog fanns det luddtåtel, vitsippor, ekorrhäcker, skogsstjärnor, skogskovall, rallarros, harsyra, hallon och björk. De gamle sade, att björk endast gror i solskenet.

Efter laga skiftet i mitten av 1800-talet dimensionshögs mycket skog till byggandet av utflyttade gårdar. Klenskogen användes till milslånga gärdsgårdar i de nya gränserna, när det samfällade betet upphörde.

Den skog som kom efter skiftet var spontan skog som genom blädning blev olikådrig, och nu finns det en mångfald av mossor, lavar och skuggföredragande växter. Den biologiska mångfalden klarar naturen utan människan. Det växer till och med lavar på tryckimpregnerade älgtröskor.

Mycket av den skog som huggits det sista halvsekllet på de gamla ljunghäckerna har såtts eller planterats av skolbarn. Det berättas att de ibland gick två och två med den svenska fanan i täten och sjöng fosterländska sånger.

Jag har ett klart minne av skogsbruk i över 70 år, alltså det mesta av en skogs omloppstid. Det finns ett påstående bland skogsägare, att en sanning varar i sju år i skogen. Sedan är det nya chefer som skall förändra för ändringens skull, så kallade fadersmord, men det är förödande i en så långsiktig näring som skogsbruk. Där borde i stället lyssnas mer på lokal erfarenhet, den tysta kunskapen som är präglad av ortens betingelser.

Nu finns det inte mycket kvar av den spontana skog som kom efter dimensionshuggningen. De skogar som planterats efter mitten av 1900-talet är monokulturer, som är anlagda efter gällande lag, och det medför en helt annan miljö. Naturen är inte något statiskt, utan varje period i en skogs utveckling har sin miljö. Det biologiska skeendet går inte att förhindra, och det går inte att för alltid bevara gammelskog. Har man sett de kustnära granarnas, till exempel Bollebygdsgrenarnas korta mjuka plymngrenar och deras sätt att växa tätt med böjliga stammar och sammanväxta rötter, så förstår man att det är tusentals år av urval. Granarna i Norrland har korta nedhängande grenar anpassade till den miljö de växer i. Hängbjörken har också skapats genom urval

Skogstängsel. Klenskogen blev milslånga gårdesgårdar.

och fått vinddämpande hängen som tål stormar. Carl von Linné säger, att naturen är en bok som man kan och bör läsa.

Skogsbruket i dag

I "Herrarna i skogen" skriver Kerstin Ekman: "Landsbygden skall var som ett kolonialland, det skall leverera råvaror till industrin men får inget tillbaka" För 70 år sedan fanns det i Sjuhäradsbygden 13.853 brukningsenheter med en medelareal av åkermark på 5,5 ha och antalet kor per gård var i medel 4,2 st.. Storleken på gården gick inte upp till vad Carl von Linné betecknade som den ideala bondgården:

En åtta kors bonde som haver en häst,
Bor långt ifrån vägen och sällan har gäst,
Han mår bäst.

På den tiden gick korna på skogen och höll efter lövsly och skapade en pastoral miljö. Det fanns gott om tjäder och orre. Det var god tillgång på arbetskraft vintertid, och avverkningen skedde manuellt genom blädning. Den sämre skogen användes som bränsle. Skogsfastigheterna har nu genom tillköp blivit större och nettot på avverkningarna har minskat med 70 % de sista 40 åren. Det har mötts med större och tyngre maskiner och större kalhyggen, en anpassning till den verklighet som vi tvingas leva med. Det är skogsägaren som får skuld för att skogen avverkas, men det blir arbetstillfällen inom transporter och industri. Nu skall produktion och miljö vara likställda, men vem kan bedöma att båda parter blir nöjda, både ägare och anställda som är beroende av inkomst och friluftsmänniskor som inte tänker ekonomiskt?

Där det lyckats för bonden att bevara värdefulla småbiotoper, kan den enskilde ägaren plötsligt få höra

att staten betraktar området som naturvårdsområde. Som tack för den omtanke bonden visat naturen sätter man honom under förmyndare och tar bort det kreativa i hans verksamhet som är själva drivkraften i det fria företagandet. Det är ju inte byråkrater utan bonden och skogsägaren som av kärlek till naturen åstadkommit dessa oaser i vårt landskap.

Den sista skogsvårdslagen var gjord på politiska värderingar och inte efter skogsägarens åsikter. Han har i regel planhushållning och ett långsiktigt tänkande. Hellre förbättra än förbruka. Nu skall miljö och produktion vara jämspelta. Det betyder endast att man under miljöns täckmantel uppluckrar äganderätten. Finns det någon grupp med

lagfaren äganderätt som har fått tåla så mycket intrång och förmyndarskap som skogsägarna?

Men mycket beprövad kunskap saknas i dag. Skogar avverkas året runt, även när den savar, och då kan det bli mögelhus. Det fanns ingen som avverkade skog förr när den savade, inte ens till årsved. När man skulle ha syllar, stockar som golvet vilade på, så randbarkade man furor på rot, som sedan fick stå ett antal år medan de bildade tjära.

Nu vill man sänka lägsta avverkningsålder på barrskog till femtio år, antagligen för att skogsindustrin vill ha mer råvara. Det är förödande. Den allt tidigare gallringen medför stormkänsliga granbestånd. Granens naturliga växtsätt är att växa upp i täta bestånd med böjliga stammar och små kronor.

Kapitalplacering köper skog fastän de saknar kunskap. De tänker inte på vem som skapat den pastoral miljö som de trivs i och inte att naturen behöver hjälp att behålla den. Visst överutnyttjas skogen men inte av den genuina skogsägaren. Det orsakas av industrins lockpriser, stora avverkningar som ger högre ersättningar och hårdare gallringar som ger bättre lönsamhet. Men den enskilde skogsägaren får allt mindre del av kakan och byråkratin växer. Rådgivare utan personligt ansvar och endast kortsiktigt tänkande kan rekommendera snabbväxande granar med styva uppåtväxande grenar som ger stor vindytta och som gallras hårt för att få billig råvara till en överutbyggd massaindustri. Blir det sedan stormskador eller snöbrott är det klimatets fel.

Det talas om att vi ska ha ett hållbart samhälle utan miljöförstöring. Vad blir det för netto av energiförbrukningen efter ihopsamling, utkörning och flisning av grenar och toppar, uppgrävning, utkörning och kross-

ning av stubbar samt långa transporter till värmeverk? Dessutom utarmas jorden. Det talas om att vi ska bevara jorden för våra barn och barnbarn, men Moder Jord måste räcka längre än så. Förr fanns en jämförelse man och man emellan . Sko-

gen skall behandlas som en kvinna, man skall vara öm och hänsynsfull. Då får man komma igen ofta!

Text Gunnar Gustavsson

Fristad

Foto Gunnar Boman Leif Brunnegård

Krigslist på isen räddade skogen

Det uppflammande upprorets eld släcktes effektivt i Vikens iskalla vatten när en upprorisk grupp under en man vid namn Vale gick till attack mot kung Valdemars trupper. Kungen skall ha slagit läger på Fägremo där han fick rådet av en klipsk bonde från Halna att i nattens mörker såga upp isen på Viken och nästa morgon locka de upproriska i vakarna.

Så trupperna tågade ut på isen för att där mötas i en hård kamp när kungen plötsligt låtsades bli rädd och fly. Vales män stormade förstås fram, och hamnade i det iskalla vattnet. De som lyckades ta sig upp gick snart i ett bakhåll i skogen och dödades. Som tack fick bonden hela Halna by som gåva.

Helt naturligt

Detta berättas i en skröna som skrivits ned av en kyrkoherde 400 år senare, och skall nog tas med en nypa salt. Men lite sanning finns det nog. Det finns ett dokument undertecknat av kung Valdemar 1273 på Gälakvistborgen i Skara (granne med dagens museijärnväg) där det sägs att utomstående inte får inkräkta på Halnabornas rätt till sin ärvda jord. Där anges också en rad riktmärken för var gränsen kring Halna skulle gå.

Fick värde

Nu brydde sig säkert Halnaborna inte så mycket om de skogar som ingick i deras område. Under medeltid användes skogen till bränsle, timmer till husen och dessutom släpptes kreaturen att beta där. Men redan i slutet av 1600-talet växte en rad masugnar upp i närheten och det blev stor efterfrågan på skog förvandlad till träkol. Och därmed blev det rader av hårda strider om skogar som tidigare betraktats nästan som värdelösa.

Den kunnige och flitige Tivedenforskaren Ingemar Wikenros skildrade härom året dessa hårda strider i olika domstolar ingående och faktarikt i boken När skogen fick ett värde. Några skogliga tvister runt Viken. Det verkar som kung Valdemars då 400 år gamla

Skogen fick stort värde i slutet av 1600-talet.

brev skall haft betydelse och när striderna upphörde på 1770-talet så hade Halnaborna klarat sig förhållandevis bra.

Sämre i Hova

Så om sägnen stämmer fick den klipske Halnabonden bakom segern i slaget på Viken bra utdelning på sin kungliga gåva. Men förmodligen var kungen utan hans hjälp när lillbrorsan Magnus gick till attack 1275 vid Hova. Valdemar förlorade både slaget och kronan, och i historieböckerna får Magnus stor plats som Magnus Ladulås.

Men det är en helt annan historia.

Hans Menzing

I Asklanda friserar man julgranarna i april

Att ha en julgran tror Du kanske är en relativt ny tradition i vårt land. Men redan i mitten på 1700-talet finns julgranen dokumenterad, men det var i högre stånders familjer. Hundra år senare började seden med julgran nå ut i prästgårdarna och så småningom finns den i de flesta familjers jultradition. Då hämtades julgranen från någon plantering på den egna gården. Bodde man i en tätort, var det inte ovanligt att någon bonde i närheten sålde granar på torget. Men skogsbruket har ändrat sig. Idag är granplantorna förädlade och snabbväxande, vilket gör att de blir väldigt glesa och gör sig inte så bra som julgranar.

Julgransodling

I Skåne och Danmark finns det stora arealer med julgransodlingar. Men i storstadsområdena Göteborg och Stockholm finns det ganska få odlingar. För cirka tjugo år sedan kom bröderna Hans och Lars Davidsson i Asklanda på att julgransodling kunde vara en bra fridtidssysselsättning. De tyckte det var helt onödigt att transportera julgranarna från Skåne till Göteborg, för att inte tala om hur fel det måste vara att ett skogsland som Sverige importerar granar. På Lars gård, Västergården, fanns det ett par åkrar som man tagit ur bruk. Åkermark och betesmark som inte används längre är idealisk för granplanteringar. En julgransplantering behöver mycket ljus, det skall inte vara stora träd som ger skugga över plantorna. Enligt Hans och Lars filosofi skall man använda plantor med svenskt ursprung, inte förädlade. Den förädlade plantan växer för fort och det blir bara tre-fyra grenvarv per gran när den är lagom hög som inomhusgran. Det fanns mer miljötänk hos bröderna Davidsson. Julgransodlingarna i Asklanda besprutas inte. Ytorna måste skötas väl och det gäller att hålla efter gräs, sly och buskar.

Sju- åtta år

På Asklanda Västergården planterar man plantor som är 2-3 år. Den mest populära granen är den vanliga

Frissan kommer. I april går Gerd Davidsson ut i granplanteringen med sin sekator.

granen som också kallas rödgran. Den står för sjuttio procent av all försäljning. Kungsgranen står för övriga trettio procent. Men den odlas inte i Asklanda. Dels beror det på att klimatet är lite för kärvt och dels att den är populär bland de vilda djuren och därför måste hägnas in.

Man planterar 5-6000 granplantor per hektar. Plantorna sätts på 1,5 meters avstånd från varandra. Får de växa sex-sju år, är de lagom som julgranar. En vanlig granskog har en livstid på 60-70 år. Jag har funderat på hur det går med det öppna landskapet när det börjar växa gran på åkrarna. Men Hans och Lars lugnar ner mig. De flesta granarna blir inte mer än cirka två meter, några enstaka kan få bli runt

tre meter. Jag får också veta att granarna är individer som växer olika mycket och ser olika ut. Precis som folk. De granarna vi står bland är planterade samtidigt och en del skall avverkas inför årets julhelg, men andra har inte växt till sig än på några år. Allt eftersom vi avverkar planterar vi nytt, får jag lära mig.

Hos frissan

Jag hälsar på i julgransplanteringen i mitten av april. Då är Gerd, Lars och Hans Davidsson i full fart med sina sekatorer. Nu putsas alla granplantor till så att de får det utseende som kunderna vill att de skall ha när de tas in. Grenar som växt fel klipps bort, en del grenar toppas och själva grantoppen ägnas lite extra omsorg. Här sparar man skottet som sitter mot norr, för den drar sig mot ljuset, då blir toppskottet rakt och fint. Man kan hålla på att peta med en planta hur länge som helst, får jag veta. Om man inte putsar plantorna kan man bara använda fem till tio procent till julgranar, nu duger nästan åttio procent.

Snart är det jul

I september och oktober gör vi en inventering, berättar Lars. Sedan april har granarna växt 30-40 cm, de ändrar

sig fort under en säsong. Nu markerar vi alla granar som är klara för att huggas och bli julgran i något hem. Från slutet av november och några veckor framöver avverkas granarna. Merparten av våra granar säljer vi till julgransförsäljare i Göteborg och andra städer, berättar Hans. Men vi åker också ner till Göteborg själva och torgar. Det är jätteroligt, för alla kunder är på så gott humör när de köper julgran.

I Asklanda kan kunden också köpa sin julgran på rot. Kunden kommer hit i slutet av oktober eller början av november och väljer sin gran, sedan får den stå där tills kunden själv tycker att det är dags att ta hem sin julgran. Det kan man kalla närproducerad julgran, anförtror mig bröderna Davidsson.

Vill gärna ha kollegor

Vi skulle gärna se att vi kunde inspirera andra att börja med att odla julgranar på marker som inte används för åkerbruk eller betesmark längre. Vi har haft besök av några intressenter, men vad vi vet är det ingen som har startat upp än. I vårt område finns det lämpliga odlingsytor som till exempel kraftledningsgator. Antalet julgransförsäljare minskar. Förr stod julgransförsäljarna på torgen i stan, nu finns vi för det mesta vid köpcentra, säger Lars. Hans nämner några siffror för mig. Mark-

naden lär vara cirka två miljoner granar per år, men det tror han inte på, men en miljon är inte illa heller, säger han. En annan siffra han är kritisk till är antalet stulna granar, cirka 500 000 varje år, den siffran tycker han också är för hög.

Att odla julgranar är en del i utvecklingen av skogbruket, säger Lars. Går vi tillbaka några hundra år var här stora ekskogar. Men de skövlades på 1700-talet, sedan var det ljunghedar i hundra år drygt och så började man så granfrö och nu drygt hundra år senare kompletterar vi vårt skogsbruk med julgransodlingar. En julgransodling kan också ge arbetstillfällen i bygden och det tycker jag också är intressant, säger Lars.

Skogsmästare som yrke

Inledningsvis berättade Hans och Lars att julgransodlingen är en fritidssysselsättning. Men vad är då deras jobb? Båda bröderna är skogsmästare. Lars är dessutom skogsbonde. Under sommarhalvåret jobbar de med skogsinventering på uppdrag av Skogshögskolan i Umeå. Jobbet kallas Riksskogstaxering. Det är cirka 50 personer som jobbar i tremannalag. Hans och Lars basar för var sin grupp. Arbetsplatserna varierar från Smygehuk i söder till Karesuando i norr.

Leif Brunnegård

Himmelsberget kronans jägareplats 1690

I adelns privilegier ingick att ha egna jaktmarker, dels i form av inhägnade djurgårdar men även på fridlysta kronoparker. Himmelsberget i Norra Lundby var en sådan jaktplats som lydde under Höjentorps Kungsgård i Eggby.

I samband med att Carl XI startade reduktionen tillsattes även en skogskommission för att rannsaka Kronans skogar och allmänningar. Resultatet av denna rannsaking innebar att bland annat Billingen blev förvandlad från allmänning till kronopark som gränsbestämde och instenades. Vid detta tillfälle blev även Himmelsberget försett med gränsmärken. Hur denna gränsbestämning gick till finns beskrivet i Kongl Skogskommissionens Insteningsbok 1692-. Gränsmarkeringarna bestod av 5-stena rör, det vill säga 4 stenar i fyrkant och en hög hjärtsten i mitten. Dessa hjärtstenar var försedda med inskription: ”Himmelsberget Cronans Jägareplats 1690.” Diametern på dessa stensättningar var i allmänhet 1,8 meter.

5-stenarör vid Himmelsberget.

Första röret sattes på Getekullen vid Lundby knekta-bygge och kallades Getekullaröret. Det andra sattes på Kårholmen vid en liten bäck och kallades Kårholmsrö-

ret. Det tredje sattes vid Getaryggen och fick namnet Gietaryggsröret och det fjärde och sista vid Storeflo och kallades Storeflods-röret. ”Med dessa 4 röer och märken är Cronans Jägareplats Himmelsbergets stoorlek och cirkumferente (omkrets) insluten.”

Valleborna protesterar

Dessa Kronans åtgärder var naturligtvis inte särskilt populära bland allmogen. Enligt Commissionens Dombok 1690 hade samtliga Valle Härads åbor protesterat och ifrågasatt att hela häradet skulle anses vara Kronopark. Enligt domslut 26 augusti samma år meddelas bland annat:

”Med hwad Wallen (Axvalla Hed) och Himmelsberg anbelangar såsom de uti Kungl. Drotsen Gref Magnus de la Gardies skydd i synnerhet för Höjentorps jägareplatser warit befordrade så blifwa de och numera under bemälte Konungsgård Höjentorp till sin natur och wissa extendue (omfång) för jägareplatser erkiende och ansedde.

Axel Stålarb.

Inga protester hjälpte i detta fallet. Parken skulle fortsättningsvis tillhöra herrarna på Höjentorp.

Nytta med nöje förenas

Så småningom skedde dock förändringar. Parken blev inte enbart nöjesjaktplats för adelsfolket. En åkerlycka har varit tilldelad klockaren i Norra Lundby för sin försörjning utöver klockaretjänsten. Den 31 oktober 1761 infann sig lantmätare Aurell på Himmelsberget för att avmäta och beskriva den åker som klockaren hitintills innehaft plus området vid Getaryggsröret.

Nästa lantmäteriförättning skedde 1818 då berget på nytt inmättes. En karta visar skogvaktareboställets bebyggelse med en åkerlycka söder om Getaryggsröret samt en åker på västra sidan av berget mot Lundby, samma som beskrivits vid inmätningen 1761. Dessutom beskrivs två åkerlyckor ”olofligen intagna af Lundbyboerna.”

Från krono till skatte

Denna karta användes elva år senare, år 1829, med tillägget: ”enligt vederbörligt förordnande skattlagd och chartan copierad.” Eftersom parken beskrivs som skattlagd hade kronan upplåtit densamma till privata ägare vid den här tiden.

Kronoparkens totala areal var vid detta tillfälle cirka 30 tnd, varav 24 tnd det vill säga hela höjddatån var ”bevuxen med vacker granskog.”

Karta från insteningen av Himmelsberget.
Siftis- och Landsbiblioteket, Skara

Kanske tack vare ett avverkningsförbud som tidigare utfärdats av landshövdingen Georg Adlersparre år 1811.

Området överfördes år 1889 i kommunalt hänseende från Skarke till Norra Lundby kommun.

Sagor och sägner

Detta anspråkslösa berg som förmodligen är en rullstensås, tillbliven vid inlandsisens tillbakadragande, har en högsta punkt av 163,8 m ö. h. och cirka 30 m högre än kringliggande mark, är omgivet av lite sagor och skrönor. Enligt F. A. Wingborgs bok ”Från Valle härad” skall en jätte som varit boende i berget, ha kastat sten mot

kyrkan i Sätuna by för att han inte ”gitter höra pinglor-nas olåt.” Klockklängen från Klostret i Varnhem jagade så småningom iväg honom till Älleberg.

Vidare skall troll med stora rikedomar ha haft sitt säte i berget. Förgäves har man sökt efter ingången för att ta hand om denna skatt.

Så långt i sagornas värld.

En som hittade platsens skönhet var Händeneprästen Johan Gustav Thun som med sin penna har fångat en vandrare som beundrat den vackra utsikten från Himmelskällan, mot Varnhem och Billingen år 1835.

Himmelsberget i dag

Av de fyra ovannämnda gränsstenarna finns tre kvar välbevarade, medan av den fjärde, Kårholmsröret, återstår endast rester.

Maskinhuset till den tidigare bad- och hälsoinrättningen Himmelskällan finns kvar nära Getaryggsröret, men har legat utanför parkens gräns.

Stenmurar och rösen skvallrar om att en stor del av högplatån och västslutningen varit odlingsbar efter röjning och nyodling. En del av uppodlingen brukas fortfarande på denna f. d. kronopark som utgör en skön södra del av Vallebygdens berömda Camelandskap.

Källor:

Kungl. Skogskomm. Insteningsbok 1692

Kungl Skogskomm Dom-och slutboken

Lantmäterihandlingar

Johan Gustav Tuhns skissbok 1798-1843

Kungörelser från landshövdingen i Skaraborgs län 1811.

Stig Karlsson
Skara

Vintervägen till Ornungaskogen

Hundra år tillbaka i tiden var våra vägar och skogar helt annorlunda än idag. Att det inte fanns någon skog att tala om kan vi förstå när vi fått höra att man kunde se kilometervis. Vi vet också att de första granarna såddes i Kronoparken 1867.

Ornungaskogen

Eftersom det inte fanns någon skog som tillhörde gårdarna i Asklanda, Kvinnestad och Ornunga fick man skiften på andra sidan sjön Säven, i närheten av Lida. Skogsskiftena hade egna fastighetsbeteckningar. Här fick bönderna hämta virke mår de skulle bygga något på gården. Först måste man ge sig av kanske närmare två mil för att hugga ner det virke man behövde och sedan skulle det forslas hem. Det enklaste sättet var att köra med häst och släde och då gällde det att hitta den närmsta vägen. Det var vintervägen.

Vintervägen

Vintervägen kunde man bara använda då sjöarna var frusna och marken täckt av snö. För bönderna i Or-

nunga tog man sig ner till Ornungasjön och ut på sjön, passerade sundet mellan nord- och Sörsjön och i södra änden av sjön gick vintervägen upp vid Ljungmossen, fortsatte mot Hindared i Tämta, vidare över Malsjön, passerade Hestra och kom så småningom

fram till sjön Sävens strand, där badplatsen nu är belägen. Här fortsatte sedan Vintervägen över sjön och upp vid Hulvik i Lida. I en gammal anteckning i Tämta står det att Ornungabönderna kom i karavaner på vintervägen.

Kanske en Göteborgsväg

I något sammanhang har jag hört funderingar om att den här vintervägen var en del av en vinterväg från Falbygden ner till Göteborg. Jag har försökt att få lite mer klarhet i detta, men än har jag inte lyckats. Vet Du något om detta, hör gärna av Dig.

*Text Leif Brunnegård
Bild Börje Brorson*

Motorsågshistoria

Redan tidigt hade man visioner om mekanisering inom skogsbruket. Omkring år 1910 försökte några svenska konstruktörer tillverka motorsågar som var anpassade till att avverka skog med. Det blev ett par försöksmodeller, Sector och Gerber. Priset blev mycket högt 2.500 kronor.

Tidigt kom två mans motorsågar som vägde mellan 40 - 50 kg. Militären började 1931 med dessa sågar och de kom i civilt bruk 1936. Den billigaste av dessa sågar, Hornnet, kostade 1.900 kr och den dyraste, Disston, 3.500 kr. De hade rykte om sig att vara oanvändbara.

Enmanssågar

År 1946-47 infördes de första enmansmotorsågarna i Sverige. De kom från USA och ingav inget större förtroende. 1948 såldes 600 motorsågar i Sverige. Tre år senare började de första svensktillverkade BeBo och Comet säljas och vid samma tid började en import av ett flertal olika tyska, engelska och franska motorsågmärken. BeBo-sågen vägde 20 kg.

År 1955 fick motorsågen sitt verkliga genombrott

Tvåhjulig motorsåg. Lars Olof Larsson visar den användes för att fälla och kapaträd.

och då såldes drygt 1.5000 motorsågar. 1959 fanns det ett 30-tal märken att välja på.

I början på 60-talet användes motorsågen till att fälla träden och kapa upp stammen. Kvistningen utfördes då med yxa för sågarna var så tunga.

Säker såg. Helge Samuelsson visar den amerikanska sågen Wrioth. Den har ingen kedja utan en klinga som man sågar med, men den blev ingen succé men säker!

Den första sågen en Partner har fått Helge Samuelssons kedjebroms monterad.

Fäller, kvistar och apterar

I dag utförs avverkning med en processor som fäller trädet, kvistar och föraren apterar trädet och mäter volymen och registrerar kvaliteten på stocken som leverantören får betalt efter.

Svenska Husqvarna är en av världens största tillverkare av motor- och röjsågar och deras främsta konkurrent är tyska Stihl. Det har också utvecklats fina utrust-

Årets modell. Detta är en modern Husqvarna motorsåg av modell 2013.

ningar, skyddskläder och kurser finns för nybörjare i motorsågning.

Kurs

Hösten 1951 anmälde jag mej till en kurs anordnad av Skogsvårdsstyrelsen Skaraborg på Gårdsjö Gård i Gårdsjö. Man hade flyttat från Fåleberg Hasslerör. Sedan flyttade den till Sparresäter 1962. Kursen innebar att man skulle lära sig fila en sågsvans som man fällde träd med. På kursen fick vi provköra en av de första motorsågarna på marknaden. Det var en stor upplevelse att få fälla ett träd med motorsåg.

Museum

På Sparresäter finns det sedan år 1997 ett Skogsmuseum som innehåller bland annat ett stort antal motorsågar som visar motorsågens begynnelse.

Lars-Olof Larsson som varit lärare på Sparresäter har dokumenterat materialet på museet.

Intressant såg är den som Forsviks Skogar köpte på 40-talet. Den heter KUT-KWICK, är på två hjul med en klinga som man vände när man skulle fälla eller kapa.

Uppfinnare

På Sparresäter var Helge Samuelsson lärare om motorsågarna. När han bytte bromsar på sin bil kom han på idén med kedjebromsen som i dag finns på alla motorsågar. Han fick sedan arbete som utvecklare hos tillverkaren för Partnersågen i många år.

*Bengt-Eric Andersson
Töreboda*

Hjälper bara till

Sven Solsken hade köpt ett torp som han vårdade ömt. Här fanns några hus, några åkerlappar och lite skog. Här fanns också en liten fin sjö där Sven och hans vänner både kunde bada och fiska.

Sven kalthög en del av skogen, men det blev inte av att han planterade några nya granplantor som lagen föreskrev.

En dag fick Sven ett brev från Skogsvårdsstyrelsen med en allvarlig påminnelse om skyldigheten att plantera nytt,

Sven skickade ett svar där han skrev att han och Vår Herre hade kommit överens om att Vår Herre planterar och Sven sköter gallringen.

Leif Brunegård

Ritwa kan berätta om Mariaväxter i folktron

Maria hade en central roll inte minst i kvinnors liv. Hon försvann inte med reformationen, i exempelvis Gökhemskyrka utanför Falköping fanns ett kvinnoaltare ännu i slutet av 1700-talet. Inte minst märks Marias betydelse i växternas värld, inte mindre än 60-talet växter har någon gång burit ett Marianamn.

Om detta kan Ritwa Herjulsdotter berätta. Växterna och deras kulturhistoria har alltid intresserat henne, även om det inte är särskilt ekonomiskt gångbart, tillägger hon ironiskt. Och i det sammanhanget har jungfrun Maria en stor betydelse, växterna med hennes namn ansågs i folktron ofta vara till hjälp mot olika krämpor, inte minst kvinnliga.

Ritwa Herjulsdotter studerar Bro källa.

Foto: Tommy Andersson.

Profilen

Ritwa är en forskare med stark förankring i jorden. Första gången jag mötte henne var hon intendent vid Alingsås museum, och ledde en presskonferens. Det handlade om örter och avslutningen skedde ute i museets örtagård där vi fick möta växande folketro. Vad jag minns mest var hennes stora engagemang.

Folklivsforskare

Detta intresse för växter och folketro blommade ut ordentligt med avhandlingen Jungfru Maria möter ormen – om formlers tolkningar 2008. Hon är alltså fil dr i etnologi, men beskriver sig själv som folk-

livsforskare med intresse för etnobotanik, traditionell läkekonst och folklig fromhet.

Ofta går denna läkekonst och folkliga fromhet in i

Liljan är en av symbolerna för den oskuldsfulla Maria.

Gudhemsros. Rosens fem kronblad symboliserar Marias ärbähet, barmhärtighet, mildhet, skönhet och gudomliga glädje.

varandra, för att bota sjukdomar vände man sig till de starkaste krafter man kände till; Vår herre, Jesus och Jungfru Maria.

Nu är Ritwa inte en dam som sitter avslappnad under en ek och luktar på blommorna. På frågan vad hon gör just nu så blir svaret:

Jag jobbar med flera forskningsprojekt, bland annat på uppdrag från Jernkontoret, om västsvenska gravvårdar av gjutjärn och ett arkeologiskt/etnologiskt projekt om spår av religiösa medeltida platser i Västergötland. Jag föreläser också om industridesignat gjutjärn på våra kyrkogårdar, och håller på med slutsammanställningen av en komparativ studie av folkmedicin och Bröms och Brunos spridda böcker med medicinska råd.

Plus vanliga jobbet

När jag börjar andas ut så kommer fortsättningen: Till vardags arbetar Ritwa som forskare i Röhsska museet i Göteborg med forskningsprojektet Röhsska museets samlingar och historia. Det innebär att hon fått läsa in sig på kinesiskt och japanskt konsthantverk och museisamlingarnas tillkomsthistoria, med bland annat göteborgaren Thorild Wolffs Kinaexpedition 1912 – 1913 i bakgrunden. Eller fenomenet japonisme och F R Martins japanska samling som redan 1904 hamnade i Göteborg.

Fast visst kopplar hon av: På somrarna är familjen sedan 1980-talet värdar för naturreservatet Högsbyn, Tissleskog i Dalsland. Men det låter ju inte helt arbetsfritt.

Dalsland ligger henne varmt om hjärtat sedan barnsben och mycket av vad hon publicerat i form av böcker

och artiklar liksom i radioprogram och föredrag handlar om Dalsland. Detta hennes litterära intresse för landskapet ledde till att hon 2011 tilldelades Dalslands Litteraturpris. I motiveringen talas det särskilt om hur hon som folklivsforskare visat särskilt intresse för kvinnors liv och traditionella kunskaper. Hon har dokumenterat en annan tids kvinnoliv och kartlagt folkliga myter och mysterier.

Kvinnor förr

Men naturligtvis har hon också ägnat Västergötland stort intresse. Trots den stora arbetsbelastningen har hon på senare tid hunnit ge ut två böcker om kvinnors liv förr. Dels kom i julis som en julgåva till Föreningen för Västgötlitteraturs medlemmar boken *Kvinnor och krig*. Västsvenska sägner i urval av Ritwa Herjulfdotter och med fina illustrationer av Linnea Ulfsdotter Andersson, dels har Skara stiftshistoriska sällskap gett ut hennes bok *Mariaväxter i folktron* med massor av medeltida blomsterbilder.

Båda har just det kvinnoperspektiv som så ofta saknas annars. Praktiskt taget alla skildringar av krig handlar om tappra män på slagfälten. Här handlar det om än tapprare kvinnor som ibland ser den egna bygden bli ett slagfält, i andra sammanhang får försöka reda upp allt därhemma med mannen ute i strider utomlands. Om han över huvud taget lever.

Boken om *Mariaväxterna* handlar om den folkliga fromheten kring Maria och om hur växter med hennes namn ansågs särskilt ge kvinnor hjälp och stöd vid exempelvis graviditeter, födsel eller vård av barnen som förr dog i skrämmande stor omfattning. Det var till Maria kvinnorna vände sig, det fanns ett Mariaaltare i alla medeltida kyrkor. I kyrkans manliga värld var det väl självklart att det var

Marias borttappade skor.

Jungfru Marie kyrkoljus är en symbol för de vaxljus kvinnor höll i handen vid första kyrkbesöket efter födseln.

Vår Frus handskar.

till henne kvinnorna vände sig. Och tron på Marias hjälp försvann inte med reformationen. I exempelvis Gökhems kyrka fanns ännu i slutet av 1700-talet ett kvinnoaltare där nyblivna mödrar offrade ost och bröd.

Inget för män

Ritwa berättar om Linné som på sina resor gärna frågade ur kloka pigor och gummor, men inte alltid fick så tillfredställande svar. Förklaringen var förstås att det ofta handlade om växters användning för direkta kvinnliga åkommor, och sådant talade man inte med karlar om.

Men här ges förklaringar ur kvinnoperspektiv, just det som så ofta saknas trots att folktron kring läkande växter nog oftast var ett kvinnligt område.

Hon har en rad andra böcker bakom sig kring Med-

eltidens medicinalörter, Ormen i folktron, Dalsländsk folkmedicin, Medeltida klosterörter och ihop med Bengt af Klintberg Jungfru Maria gick i gräset. För att nämna en del i den stora produktionen, fast en del är säkert slutsålda.

Hur hinner hon med allt detta? Tja, vad vet jag, men hon avslöjade under slutspurten med doktorsavhandlingen att hon tränade boxning för att hålla orken uppe. Det behövs väl för att orka leverera slagkraftiga böcker, ja förlåt, det billiga skämtet gick inte att motstå.

Förmodligen är det de gamla kvinnorna ute på landsbygden som klarade allt som inspirerar henne. Folktron och kvinnokraft helt enkelt.

Hans Menzing

Gamla trädgårdsväxter En studiecirkel i Västra Tunhem

En vacker sommarkväll i juli gjordes en trädgårdsvandring vid Floget i Västra Tunhem. Floget ligger invid Hunneberg och bebyggelsen tillkom under 1700-1800-talet. Det var kalkarbetare som i anslutning till sin arbetsplats byggde sina små hus här. Husen ligger tätt och namnet Floget kommer av flyga och husen ligger uppflygna vid bergskanten. Marken här är kalkrik och lutar mot sydväst och förutsättningarna för trädgårdsodling är god.

Trädgårdsvandringen var avslutning på en studiecirkel i hembygdsföreningen som behandlat trädgårdsväxter och gammal trädgårdskultur. Ledare för cirkeln har varit Karin och Anders Bohlin, kända botaniker som bland annat medverkat vid tillkomsten av Halle och Hunnebergs flora och Västergötlands flora.

Kurslitteratur i ämnet saknas inte. En bok som väckte särskilt intresse hittade vi i det gamla sockenbiblioteket. Den heter Svensk pomologi och är skriven av Olof Enerot 1864 och behandlar fruktträden för första gången på svenska, en klassiker enligt Anders.

I kursen har vi bland annat lärt oss att trädgård för gemene man är något ganska nytt, det var vid herrgårdarna och prästgårdarna som trädgårdskulturen utvecklades. För det vanliga folket var det källanden som gällde. Kål kallade man alla växter som var nyttiga och gick att äta. I de värderingar som gjordes i samband med laga skifte hittar vi ofta källanden som en tillgång men också antalet fruktträd värderades. Men man hade också en del växter för lust och fågring. Vid inventering av gamla torpgrunder hittar man ofta en del växter som, trots att det kanske gått mer än ett sekel sedan sis-

Dahliaodlare på Floget i Tunhem, juli 2013.

Foto: Hans Gustavsson

te torparen lämnade platsen, fortfarande är vid liv. Hit hör syrenbusken. Den var nog inte så stor på torparens tid men kan nu ha brett ut sig och bildat ett buskage och kan på försommaren dofta så att vandraren som besöker platsen får en förnimmelse av skolavslutning och sommarlov. Den gamla apeln, som sällan saknas, är risig och i stort behov av ans, men kan vara vacker som en brud när den står i full blom. Äpplena är ofta ganska sura och inte mycket att hänga i julgranen. Någon risig snöbärsbuske eller spireabuske kan också ha överlevt i decennier utan ans. Sårnejlikan vars rötter användes som tvättmedel kan också blomma i ett hörn fram på sommaren. Ja, de här växterna är ett slag fornminnen som berättar om människorna som levte här och liksom vi, men med så mycket mindre resurser, försökt skapa trivsel runt sig.

Syren. Syringa vulgaris, den gamla bondsyrenen står kvar på många platser.

Bukettros. Rosa majalis v. foecundissima, som odlats sedan 1500-talet i Sverige kräver inte mycket näring.

Foto Anders Bohlin

Såpnejlika. Saponaria officinalis, förr odlad som nyttoväxt eftersom bladen och jordstammen innehåller ämnen som kan användas som såpa.

Foto: Anders Bohlin

Klasespirea. Spirea x billardi, konkurrerade på 1800-talet ut den tidigare odlade häckspirean. *Foto: Anders Bohlin*

Örter för att bota krämpor av olika slag förekom också. I en tid då läkekonsten inte var så utvecklad var det ofta självhjälp som gällde. Man fick förlita sig på olika växters förmåga till hjälp. Växter som man kunde hitta i skog och mark men också kunde odlas i trädgården. Kunskapen om detta var kanske inte allmän men kloka gummor eller gubbar fanns i alla socknar.

Vid vår vandring i trädgårdarna vid Floget såg vi många exotiska växter. Växter som är invandrare från länder långt bort och kanske inte förknippas med gammal trädgårdskultur, men denna invandring är inte ny. Redan Linné insåg att växter kunde flyttas hit och bli till nytta för oss här. Genom sina lärjungar, som han sände ut i världen, jagade han växter, kanske i första hand för vetenskapen, men han såg också till den praktiska betydelse de kunde ha här i Sverige.

I en av trädgårdarna vi besökte odlades en stor mängd dahlior, stora, färggranna, vackra. Linné såg dem som en möjlig rotfrukt. Dahlian har ju knölar, men de är kanske inte så smakliga och det är ju genom den vackra blomman som den nu försvarar sin plats här. Dahlian har ju förövrigt fått sitt namn från Linnélärjungen och västgöten Anders Dahl, uppvuxen i Saleby. Många av oss har en trädgård, på en gammal gård kan den vara på flera tusen kvadratmeter, andra har en balkonglåda, men odlandets glädje delar vi.

Varje år ges det ut mängder av böcker i ämnet och TV-programmen är många. Det finns alltså ett stort intresse för trädgård. Att i en studiecirkel, som den vi nu avslutat, få kunskap om lämpliga växter och lite historia bakom trädgårdsodlandet är berikande och kan rekommenderas.

*Harry Persson
Västra Tunhem*

Berättar Du eller någon annan i Din hembygdsförening om Västgötabygden? I många föreningar har man ett ombud vars uppgift kan vara att hjälpa till med en gruppprenumeration på Västgötabygden.

Slåtterjubileum i Åsgärde

Slåtteräng. Slåttergubbar och gummor trivdes på lieslåttern i Åsgärde.

Sista måndagskvällen i juli var det 40-års jubileum för lieslåttern i Åsgärde, Närunga. Alldeles vid stranden av Mellomgärdssjön ligger det man kallar slåtterängen. När jag hört ordet slåtteräng har jag trott att det är en lite sämre plan åker där man bara skördade sitt hö förr i tiden. Men riktigt så är det inte berättade Åke Carlsson från Siene, en kunnig biolog som kan det mesta om vårt odlingslandskap. En äng är en mark där det växer gräs och örter som man slår som vinterfoder till husdjuren. Den kan nästan se ut hur som helst. Ängsarealen var omkring fem gånger större än åkerarealen. Egentligen är ordet slåtteräng tårta på tårta, ungefär som ihåligt rör. En sådan här backe kallade man hårdvallsäng och här växte det bästa fodret, det som växte nere på maderna var inte så näringsrikt. På hårdvallen växte ett bladrikt foder som man kallade bjälkefoder. Det var det som korna gillade bäst. Om en ko inte ville äta bjälkehö, då dog hon snart, sa de gamle gubbarna.

Återupplivad

På min fråga varför man har haft lieslåtter här i 40 år får jag en liten historik av Åke. Här på Åsgärde växte min far upp och då tog man tillvara gräset som växte här. Min farbror Holger tog över gården och han slog ängen och tog tillvara höet en bit in på 1950-talet. Men det var inte lönsamt, så den fick växa igen.

I början av 70-talet tyckte mina kusiner här på Åsgärde och jag att vi borde rädda den gamla ängen, så på våren 1973 röjde vi upp och restaurerade backen. Redan samma år hade vi den första slåttern. Första åren

var det Svältornas Fornminnesförening som höll i slåttern, numera är det Naturskyddsföreningen.

I gränslandet

Det är väl mest folk från bygden som är med här, men även utombys. Ödenäs, Hemsjö, Ljur, Asklanda och Vårgårda finns representerade, men det är nog bara jag som har vart med sedan första gången, tror Åke Carlsson. Tack vare att vi skött om den här ängen i 40 år finns här nu en del växter som annars är sällsynta i våra trakter, till exempel darrgräs, smörbollar, kattfot, tätört, loppstarr.

När vi var på slåtterängen var vi i Åsgärde i Närunga socken och Gäsene härad. Ett stenkast därifrån avslutades kvällen med kaffe och smörgås och som pricken över iet serverades ostkaka med sylt och gräddde. Men då var vi på torpet Sôkhult i Siene

socken och Kullings härad.

Kohorn. Åke Carlssons lie har knaggar av kohorn. Det var ganska vanligt i vissa delar av Västergötland förr i tiden.

Fotnot.

I Ordspråksboken 27:25-26 kan Du läsa följande

Men när nytt gräs kommer upp efter slåttern och fodret samlats från hagen, då har du lamm som ger kläder och bockar så att du kan köpa mark och getmjölk nog till föda åt dig själv, till föda åt din familj och till dina pigors uppehälle.

Leif Brunnegård

Nya fynd på Loholmen

Fynd. Lasse Johansson och Ulf Olofsson vid ingången till källaren som hittades i somras

Årets utgrävningar av Loholmen har inneburit nya spännande fynd. Bland annat hittades ingången till källaren på den gamla medeltidsborgen.

Loholmen för oss besökare är två väldigt skilda upplevelser. Färjan över är del ett och tarvar ett särskilt omnämmande. Den liknar inte så lite en Lisebergsattraktion. Det är lång kö och man får vänta länge, det är ont om platser för den som ska med och du kommer garanterat bli blöt under färden. Men visst är det värt det!

Loholmen är en perfekt sommarlovsutflykt

– Det är första gången vi är här och tittar på utgrävningarna, berättar Peter Carlsson som tagit med sig Maja och Lukas Carlsson samt Oliver Wingfors.

Lukas har i sin tur hittat skärvor vid badplatsen som

han får visa upp för expertisen på plats.

Det är Långareds hembygdsförening och Västarvet som ansvarar för utgrävningen och den besökare som ville fick hjälpa till. Lasse Johansson är logistikansvarig för de 52 personerna som arbetar på ön och han berättar att det under måndagen var cirka hundra besökare och att det nog blir lika många under tisdagen, som är sista dagen för utgrävningarna. I år i alla fall.

– Vi hoppas fortsätta nästa år, men det handlar ju om pengar. Vi har hittat så mycket jämföremål, säger han och visar några av dem.

En hacka, ett lås, en tegelbit med ett avtryck från ett djur och en dekorerad krok. Borgen som var i bruk till mitten av 1500-talet och ersattes av Gräfsnäs slott, är större än man först trodde. I stället för en rektangulär form tror man nu på en L-form eller en T-form.

Dagen innan AT:s besök har Lasses kollega Ulf Olofsson hittat nedgången till källaren och nu gäpar ett mörkt hål i marken vid grunden.

– Det är spännande när man verkligen hittar något och det vore intressant att jobba vidare med det, säger Ulf och berättar att han blev dansant glad av fyndet.

Här vid källaren har man också hittat borgens avloppssystem något som byggts på genom åren. Först byggdes avloppet i sten, men i årets utgrävning har man hittat en förlängning gjord av tegel. Nytt för i år är också att man tagit hjälp av en radiostyrd helikopter för att fotografera hela utgrävningsplatsen. Bilder som ska ställas ut på Gräfsnäs slottsruin.

*Philip Mauritzson
Alingsås Tidning*

Det kommer en bil

Troligen gick den första bilen genom Asklanda 1905. Den råkade ut för något så förargligt som ett bensinstopp. Detta skedde vid affären, men av förklarliga skäl fanns här ingen bensintapp. Men en av socknens ungdomar, Sven i Skattegården, erbjöd sig att cykla cirka en mil till Ljung och köpa en kanna bensin, för i Ljung fanns det bensin. När han så småningom återvände och bilen hade startat, erbjöds Sven att åka med upp mot Grude som tack för hjälpen. Men sedan blev det förstas fotvandring de fem km tillbaka till Asklanda.

John Johansson i Ornunga kvarn berättar på en bandinspelning, att han såg den första bilen 1906. John växte upp i Västerramnaklev och han var tillsammans med sin far och en bror och hjälpte en granne som bodde på Rörbotten, att köra hem det gräs som grannen slagit på vägrenarna i Kronoparken. De körde med två vagnar. Den ena var dragen av en häst, den andra av en ox. När en bil närmade sig sprang hästen in i skogen, men oxen stod kvar på vägen.

Ur Svältornas Fornminnesförenings jubileumsbok

Hänt på bögda...

Soldattorpet i Västerplana en oas i solen

Carin och Peter Markén kom på besök från Götene.

Många kom till Västerplanas enda bevarade soldattorpet en söndagseftermiddag. Det var Kinnekulle Hembygdsförening som anordnade visningen och som haft detta som tradition under drygt 10 år och intresset visade sig hålla i sig. En söndag under juli månad håller torpet öppet för att knyta samman hembygden för turister och boende. Denna söndag konkurrerade hembygdsföreningen med en solig baddag och europamästerskap i fotboll med svenska damlandslaget.

Carin och Peter Markén från Götene besökte Västerplana kyrka på förmiddagen och fick reda på att torpet höll öppet under eftermiddagen. Carin som gått i Hällekis skola träffade skolkamrater och fick uppleva minnen från förr och nu.

Soldattorpet som är ett av de fem soldattorpet som funnits i Västerplana socken och som är det enda som finns kvar i ursprungligt skick. Med sina 85 cm tjocka stenväggar erbjöds svalka och i trädgården serverades kaffe med hembakat, ett måste för besökarna. Här möttes alla runt borden oavsett man kände varandra eller inte och det blev trevliga pratstunder.

Torpets namn är Åtorp, är även känt som Garbotorpet. Historien berättar att Greta Garbos far bott som ett av flera barn i torpet. Den siste soldaten som bodde i torpet hette Sixtus och det föll sig naturligt att torpet fick namnet Sixtus-torpet.

En mötesplats i sol och skugga för både bofasta och besökare från när och fjärran, en tradition som förhoppningsvis fortsätter. Torpet är i stort behov av repara-

tion och underhåll, hembygdsföreningen kommer att ansöka om pengar för att bevara denna klenod.

*Text Lena Brodin
Foto Freddie Wendin
Kinnekulle*

Invigning i Ljungsarp

Viktig uppgift. Smilla och Melvin Andersson klippte det blå-gula bandet.

I Ljungsarp har vi invigt ett nytt förråd. Karl-Göran Ekstener invigningstalade, han nämnde bland annat att det är ett varmförråd. Det fungerar även som museum, då det krävs uppvärmd förvaring av gamla dokument, böcker och vissa museiföremål. I byggnaden finns också en handikappanpassad toalett.

I samband med nybyggnaden har också hembygdstugan fått vatten och avlopp indraget, som underlättar vid sammankomster. El är även indraget till loftboden, där det förvaras en del av alla museiföremål som föreningen fått som gåvor under årens lopp.

Det som möjliggjort denna förbättring är de bidrag hembygdsföreningen fått från Sparbanken Tranemos stiftelse och privata donationer samt sponsorer inom byggbranschen. Sedan har föreningens medlemmar bidragit med cirka 2 000 timmars ideellt arbete.

De blågula banden till den nya byggnaden klipptes av Smilla och Melvin Andersson, barnbarn till föreningens ordförande Laila Andersson.

Efter invigningen serverades ett 40-tal besökande kaffe och kakbuffé och då kom Ljungsarps egen revy-

stjärna 'Ella' gestaltad av Märta Johansson på besök. Ett mycket uppskattat inslag.

*Ingemar Rudholm
Ljungsarp*

Trätema på årets Västgöträff

Ewert Ljusberg tillsammans med hembygdens förenings Kristers Johansson (längst till vänster) och Thomas Eriksson (i mitten)

I Essunga anordnades Västgöträffen första söndagen i augusti. Temat för året var trä och detta gestaltades bland annat av motorsågsskulptören Bert Davidsson från Rimforsa i Östergötland. Han började klockan åtta på söndagsmorgonen att jobba med motorsågen och tillverkade under dagen en tresits-soffa från en lönn, som tidigare stått på Essunga kyrkogård. Sofan formades som Essungas kommunvapen och finns nu på Stommen i Essunga kyrkby. Därefter gjorde han en porträttlik skulptur av trubaduren Ewert Ljusberg, som dagen till ära uppträdde på träffen, såväl under gudstjänsten i kyrkan som efteråt i hembygdsparken. Ewert sjöng och underhöll med alltifrån egna visor och historier till tolkningar av bland annat Dan Andersson och Taube. Mellan 300 och 400 personer kom till Essunga denna dag, som också gästades av Essunga Folkdanslag och smederna Stefan Johansson och Erling Nordgaard. De senare visade smedjan i bruk och framställde smide samt trätjärna. Utställning av olika träsnidare återfanns på träffen, bland annat visade Margareta Svensson träskulpturer ur framlidne maken Harald Svenssons samling. Kjell Jonsson, Brovallstorp visade upp ett gäng motorsågar av olika årsmodeller och av dessa att döma har utvecklingen gått framåt. Den äldsta motorsågen var från 1957 och vägde 15 kilo, tur att dagens motorsågsskulptör slapp jobba med en sådan hela dagen!

*Linda Essunger Tallberg
Essunga*

I Vårgårda har man samverkansgrupp

Nog så viktigt. En stund vid fikaborden ger ofta ett stort utbyte när man träffas.

I Vårgårda kommun finns det åtta hembygdens föreningar. Fyra gånger om året träffas representanter från de olika föreningarna i en samverkansgrupp. Ganska ofta är kommunens kulturchef också med på träffarna. Gruppen har ingen styrelse, berättar Lena Gustavsson från Södra Härene, vi hälsar på hos varandra och värdföreningens ordförande är mötets ordförande och ser till att vi följer dagordningen och så skriver vi naturligtvis protokoll.

Ingen svält

Trots att septemberträffen ägde rum hos Svältornas Fornminnesförening var det ingen som behövde svälta, för träffen började med bredda smörgåsar, en kaka och kaffe eller the. Mätta och belåtna satte sig 25 personer runt det avlånga bordet och kvällens ordförande var Per-Eric Stjerna, värdföreningens ordförande. Per-Eric presenterade sammanträdeslokalen, som är en kombinerad gymnastikhall för skolan och allaktivitetshall för hela bygden som heter ByaHallen.

I nästa programpunkt berättade man om vad som hänt hemma i föreningen och vad man har på gång. Per-Eric sammanfattade rapporteringen med att fundera lite över vad alla våra besökare skulle gjort om inte en massa människor ställde upp frivilligt och gjort det festligt för andra.

Info från förbundet

Lena Gustafsson gav lite information från förbundsarbetet och Leif Brunnegård fick berätta om Västgötabygden.

Hembygdens föreningar i Vårgårda har påbörjat en filminspelning som skall presentera hembygdens rörelsen

i kommunen. De flesta föreningarna hade haft besök av filmaren och några var uppbokade den närmaste tiden.

Några andra punkter handlade om Arkivens dag, om samannonsering i lokaltidningen och så gav man varandra tips om trevliga personer eller grupper som man kan anlita för olika arrangemang i föreningen. En del av föreningarna gör en dagsutflykt till något intressant utflyktsmål. Jerker Saxentorp från Södra Härene informerade om en resa till Svenskbygderna speciellt anpassad för hembygdsfolk som planeras till nästa år.

Vårgårda 2015

På förra träffen blev det klart att Västergötlands hembygdsförbunds årsstämma 2015 kommer att förläggas till Vårgårda. Vi har fått klartecken från förbundet, berättade Lena Gustavsson, så det är snart dags att börja förbereda festen.

Leif Brunnegård

Malte klippte till i Tumberg

Rakas eller klipptas? Frisören Malte Gaisarn Johansson klipper Rune Larsson.

Många besökare hittade till Hembygdsplatsen i Tumberg, när Vårgårda hembygdsförening inbjöd till aktivitetdag.

I Blå bandslokalen stod herrar på kö för att bli klippta av Malte "Gaisarn" Johansson. Miljön, en frisersalong från förr, har skapats tack vare donationer från Malte, som i 36 år klippte, rakade och diskuterade fotboll med sina kunder i Vårgårda.

Ingrid Oscarsson visade, berättade och förklarade om alla de vackra saker man kan göra i luffarslöjd. Inne i Tumbergstugan bakade Ylva Oldberg-Backman tunnbröd på häll. Där fanns också kaffe med dopp och Lars-Åke Kempe bjöd på dragspelsmusik.

Många tog också tillfället i akt och gick tipsprome-

naden runt den nya vandringsleden, Tumbergsleden. Leden är drygt en kilometer lång och utgör en slinga till Kulturleden som går runt Vårgårda samhälle.

Tumbergsleden blev högtidligen invigd med bandklippning och tal av Annika Andersson från Leader Sjuhärad. I sitt tal lyfte Annika bland annat fram alla de ideella arbetstimmar som möjliggjort att leden blivit byggd. Sören Persson avslutade invigningen med att spela en fanfar.

I tipspromenaden hade alla vinnarna 10 rätt och med svaret på utslagsfrågan innebar det att Rune Larsson kom på första plats, följd av Gunvor Johansson på andra plats och Rolf Augustsson på tredje plats. Utslagsfrågan vanns av Majvor Lindblom som gissade helt rätt.

*Margareta Rehn
Vårgårda*

Kura skymning i Lafsan

Det var vad det handlade om en fredagskväll i september i den mer än hundra år gamla stugan. Ulla och Birgit underhöll med sång och musik. Vidare bjöds det på risgrynsgröt och eftersom det inte finns elektricitet i Lafsan, så blev det till att koka på den gamla järnspisen.

Seth Sjöblom och Kjell Sandblom kåserade och berättade om hur det var förr på landsbygden och om många originella personer. Allvar och humor blandades på ett bra sätt så att kåserandet blev både intressant och underhållande. När det skymde var det stearinljus och fotogenlampor som höll mörkret borta och deltagarna njöt av kokkaffe och kaka. Ulla och Birgit avrundade kvällen på ett stämningsfullt sätt med Pärleporten och Blott en dag. Den här kvällen deltog några stycken från Närunga Hembygdsförening, vilka enligt uppgift kände sig mer än välkomna till gemenskapen i Skogsbygdens förening.

*Tage Hilmersson
Närunga*

Vad är det att kura skymning?

Innan vi hade elektriska lampor i våra hem använde vi stearinljus, vaxljus, fotogenlampaor eller karbidlampor. Den här typen av belysning fick man inte slösa med. Man tände inte sin lampa innan det blev riktigt mörkt.

När man kurade skymning är man i stillhet och inväntar att det skall bli dags att tända ljuset. Man vilar, drömmar, för lågmälda samtal eller sjunger tillsammans innan ljusen tändes och lyste upp den dunkla stugan. Var kura skymning en grogrund för folklig mystik där sagan, skrönan, folkvisan och skillingtrycket hade en viktig plats.? Mycket av mystiken och innehållet runt kura skymning blev inslag och bärare av gammal folklig tradition.

Höstmöten med framtidsfrågor

Under hösten 2013 anordnar Västergötlands Hembygdsförbund för tredje gången fyra höstmöten på olika platser i Västergötland. Avsikten är att dessa möten ska ge nya tillfällen till information och dialog mellan förbundsstyrelsen och hembygdsföreningarna. Mötena 2013 anordnades i Skepplanda den 9 september, i Rångedala den 11 september, i Kyrkefalla den 16 september och i Saleby den 18 september.

Hembygdsförsäkringen

Ett 30-tal personer hade hörsammat kallelsen till mötet i Rångedala, där Birgit Carlsson från förbundsstyrelsen hälsade välkommen. Därefter fick vi en översiktlig och klarläggande information om hembygdsförsäkringen av Anna Wernersson från försäkringskansliet i Varberg. Försäkringen har funnits sedan år 1993.

I grundförsäkringen ingår olycksfallsförsäkring, ansvarsförsäkring, rättsskyddsförsäkring, förmögensbrottsförsäkring och styrelseansvarsförsäkring. Vidare kan man försäkra byggnader och lösegendom. Det finns också brand-, inbrotts-, vatten-, maskin- och följskadeförsäkring liksom olika tilläggförsäkringar. Investeringsbidrag och säkerhetsrabatt kan bidra till att hålla kostnaderna nere. Säkerhetsrabatt kan man ansöka om före den 31 oktober.

Information och dialog

Ordföranden i Västergötlands Hembygdsförbund Jan-Olof Berglund tog så ordet för information och dialog. "Skogen" är i år ett tema för hembygdsrörelsen, som antogs vid Sveriges Hembygdsförbunds stämma i Sundsvall. Skogen och skogsbruket har förändrats mycket under de senaste 50 åren. En ambition är att vid avverkning och andra åtgärder bevara de kända fornlämningar som finns i skogen, och skogsopolicyn innebär frihet under ansvar. Kompletterande inventeringar av fornlämningar bör komma till stånd där sådana inte finns, och målet är ett långsiktigt skydd för kultur- och naturvärden. Ett aktivt och hållbart skogsbruk med balans mellan produktions- och miljömål är en viktig förutsättning för en levande landsbygd.

Vad gör Sveriges Hembygdsförbund? Frågan ställdes och som svar nämndes bland annat hembygdsförsäkringen, STIM-avgifter och Bygdeband. Bygdeband ägs nu av SHF med Släktforskarnas Hus i Leksand som support och driftsansvarig. Nytt avtal måste skrivas av dem som arbetar med Bygdeband. Användningen är

Förbundskassören Lena Gustafsson var med på hösträffen i Rångedala.

gratis.

SHF har sänt ut en enkät om nedlagd tid för ideellt arbete i hembygdsrörelsen. Det är viktigt att fylla i blanketten och sända in den för att visa vad oavlönad verksamhet i hembygdsrörelsen betyder för civilsamhället. SHF kan också använda uppgifterna i kontakt med myndigheter och samhällsinstanser.

Olika önskemål

Frågan om utformningen av Västergötlands hembygdsförbunds årsstämma diskuterades, och synpunkter och önskemål om både seminarier och gudstjänst kom fram.

Ordföranden Jan-Olof Berglund efterlyste dialog mellan förbundsstyrelsen och hembygdsföreningarnas medlemmar. Hemsida och e-post kan vara kontaktvägar. Varje förening bör ha en speciell e-postadress.

Lena Gustafsson informerade om utställningen "Någonstans i Sverige", som kommer att gå runt till olika orter. Den handlar om ungdomars levnadsvillkor och aktiverar ungdomar på utställningsorten. Kaffe och smörgås smakade gott, och mötet visade på stor aktivitet i hembygdsrörelsen.

Ann-Britt Boman

Varje förening bör ha speciell epostadress.

Erling Svenssons bildkonst från sex decennier

I dagarna har utkommit en bok om Erling Svensson och hans skapande, med tyngdpunkt på bildkonst i blyerts, tusch och akvarell. Erling, en bygdens son från Hullsjön utanför Trollhättan, har i många år varit en oerhört kunnig och kreativ konstnär och skribent. Ur ett personligt perspektiv skriver Lindy Malm här några reflektioner om Erling och tillkomsten av boken.

Jag träffade Erling första gången 1982 — jag hade nyligen börjat arbeta på tryckeriet i Nossebro (där jag för övrigt fortfarande jobbar) — i samband med att ett nummer av Västgötabygden skulle arbetas fram.

På den tiden var detta arbete betydligt mer hantverksmässigt än vad många kan föreställa sig idag. Inga dataskärmar fanns för att kunna prova sig fram i layouten. Ofta fick man skära i text eller skriva till några rader för att utrymmet skulle fyllas på ett snyggt sätt — eller så kunde man lägga in en liten illustration om det fanns plats över, för att göra sidan mer levande och intressant, så som Erling gjorde. Han satte sig bara ned och tecknade något i anslutning till ämnet!

Under åren har jag haft förmånen att få arbeta tillsammans med Erling i ett flertal projekt, både hembygdsskrifter, böcker och andra projekt. Det har varit mycket stimulerande och intressant!

Jag minns väldigt tydligt när Erling under ett antal år lät trycka upp teckningar för att använda som julkort. Åtskilliga gånger kom han till mig och lämnade ett purfärskt original, tecknat under vägen till mig!

Det var svårt att höra att Erling hade drabbats av en stroke 2003, men desto mer glädjande att träffa honom några år senare och få veta att han hittat tillbaka till måleriet och textandet igen!

I början av detta år fick vi förnyad kontakt, då kom Erling med fru Karin och sonen August till mig för att diskutera en bok som skulle ge ett urval av Erlings bildskapande från 1960-talet och framåt. Familjen hade lyckats övertala Erling till detta, och jag tror, efter att ha träffat honom i samband med första presentationen av boken, att han idag är väldigt glad för det.

Arbetet med boken är värt att nämnas. Att hantera så skilda original som blyerts, tusch och tuschlaveringar såväl som akvareller kräver lite olika angreppssätt, speciellt som en del är avfotograferingar, de flesta av tavlor i större format. Där är naturligtvis avfotograferingen ett känsligt moment som inte låter sig göras så enkelt. Andra är inscannade original, där i många fall delar av pappersstrukturen kom med i inscanningen, vilket innebar speciella knep för att det skulle bli bra återgivning i tryck. Ett mycket stimulerande arbete!

Det är inte så ofta man får glädjen att genomföra så stimulerande projekt, och det kändes värmande att få bidra till att Erlings mångåriga bildskapande så här långt, fått belysas i en bok! Och det mest glädjande av allt är att Erling fortfarande skapar för fullt!

Lindy Malm

"Prepressare" på Rydins Tryckeri i Nossebro

Toarps Hembygdsförening firar 80 år

Tillbakablick. Ordföranden Roger Axell gav en historik tillbakablick.

Toarps Hembygdsförening har firat 80 år den 5 augusti 2013. Föreningen bildades på initiativ av kommunal- och landstingsmannen Axel Hellström i Dalsjöfors. Han samlade en grupp intresserade personer för att diskutera intresset för att bilda en förening som skulle ha till syfte att bevara äldre byggnader åt eftervärlden samt att ta vara på det som våra förfäder hade skapat. Den 5 augusti 1933 kallades till en sammankomst på Västanå i Dalsjöfors och de närvarande beslutade enhälligt att bilda en hembygdsförening inom Toarp socken. En interimstyrelse på tolv personer valdes med Axel Hellström som ordförande, ett uppdrag som han fortsatte med i fjorton år, och Jos H Herder som sekreterare.

Hembygdsföreningen har under årens lopp haft många eldsjäljar som aktivt medverkat till en positiv utveckling av hembygdsgården och dess olika aktiviteter. Många av dessa har funnits med under en tidsperiod på över trettio år.

Strax efter föreningens start förvärvades ett soldatorp från Halsaryd. Den siste soldaten som bodde på torpet var nr. 455 Johan Engström. Torpet placerades på skoltomten i Tummarp. När sedan den stora gula skolbyggnaden skulle byggas i början på 1940-talet stod torpet i vägen och det flyttades då till en annan plats på skoltomten.

År 1971 blev en gård i Hjortryd till salu. Vid auktionen efter ägaren Karl Johansson köpte brorsonen Georg Hjortvall gården. Genom en överenskommelse mellan hembygdsföreningen, Georg Hjortvall och dåvarande

Hedersmedlemmen och åldermannen Georg Hjortvall, 100 år, framför sin gamla släktgård som sedan början av 1970-talet är Toarp Hembygdsförenings hembygdsgård.

Dalsjöfors kommun fick föreningen förvärva en 4000 kvm stor tomt med mangårdsbyggnad och källare vilket blev grunden till den nuvarande hembygdsgården. Huset är byggt 1708 enligt ett inhugget årtal och är inrett som ett bondehem från slutet av 1800-talet. Det är byggt som en framkammarsstuga med en genomgående sal i mitten och två kamrar på ena gaveln. På andra gaveln kök, med järnspis och bakugn, och en trappa till vinden. På 1930-talet murades hela murstocken om och kakelugn och bakugn är i brukbart skick.

På övervåningen finns ett loft på mitten med kamrar på gavlarna. Ett av dessa är arrangerat som en gammal skolsal och det andra som ett skrädderi.

Intill mangårdsbyggnaden ligger källaren som är byggd med stenhällar som tak och en påbyggnad med en skomakarverkstad och ett rum där det finns en fotosamling från gamla Toarp.

Förvärvet av marken innebar också att det skapades förutsättningar för att samla flera äldre byggnader till hembygdsparken och redan 1973 flyttade man soldatorpet från skoltomten i Tummarp till dess nuvarande plats på en terrass ovanför mangårdsbyggnaden. Soldatorpet har anor från 1600-talet.

En gammal bysmedja fanns på en gård i Häljared före 1847, men dess ålder är okänd. Denna skänktes till föreningen 1979 och flyttades följande år till hembygdsparken där den placerades lite längre upp i backen. Smedjan har förutom ässja, städ och verktyg en dubbelverkande bälg.

Längst uppe i hembygdsparken ligger ladugården som i slutet av 1970-talet flyttades från Sjödals soldat-

torp. Det är en typisk soldatladugård med fähus, loge, lada och ränne. Utanför är en hästvandring uppsatt. För att kunna ta emot alla besökare vid olika tillfällen har föreningen nyligen färdigställt en tidsanpassad nybyggd innehållande toalettutrymmen samt förråd.

Toarps Hembygdsförening är en aktiv förening med 480 medlemmar. Ett stort antal aktiviteter anordnas varje år. Dessa presenteras i ett programblad som delas ut till alla hushåll i upptagningsområdet samt genom anslag och vår hemsida: www.toarphembygd.se.

Styrelsen består av totalt 17 personer, suppleanter inräknade, med Roger Axell som ordförande. Därutöver finns det olika arbetsgrupper och kommittéer med olika ansvarsområden.

Stugkommittén har ansvar för underhåll och skötsel av fastigheter och mark och har med Börje Andersson i spetsen tillsammans med ett antal ideella krafter utfört ett gediget arbete i samband med nybyggnationen.

Lars Lundberg håller i verksamheten för fornminneskommittén som har ansvar för att dokumentera och utmärka det talrika och värdefulla beståndet av fornminnen och Eivor Svensson är ansvarig för festkommittén som håller i arbetet med servering, bakning, kaffekokning och liknande.

80-årsjubileumet som var mycket välbesökt firades i Hembygdsgården. Ordföranden Roger Axell gav en historisk tillbakablick och deltagarna bjöds på kaffe och tårta samt underhållning av Part of D´Arts representerade av Stefan Sandström, Fänneslunda och Morgan Andersson, Ulricehamn.

*Text Seth Svensson
Foto Per-Olof Svensson
Toarp*

Historien om en gammal filt

I sommar har jag tömt en gammal kista på sitt innehåll. Den ska få flytta till min dotter, hon bor i de trakter som min morfars mor ock kistan kom ifrån. År 1802 står det på den. I botten på kistan fanns olika textila saker och min mamma hade skrivit information om de flesta sakerna. Väldigt roligt att läsa och här kommer en beskrivning av en filts liv. Så här berättar min mamma Margit Brunnegård, född Öhrberg:

När jag var 4-5 år gammal var jag med min mamma i en liten affär, här i Vårgårda. Hon lämnade in raffel, (sönderrivna trasor)rester av min pappas utslitna kostymer och andra yllekläder. Det skulle spinnas tillsammans med ull, färgas och vävas till filtar. Färgaren hette Mauritz Olsson och han kallades "Morris" av sin fru, vilket jag tyckte lät så roligt. Det blev fem fina och mjuka

filtar. Detta är den sista av de filtarna, som då använts i 75 år. Som sin sista uppgift, när den var väldigt sliten, fick den bli underlag när man skulle stryka sin tvätt.

Som dotter till Margit, fick jag ära denna slitna filt i början på 1960-talet. Anledningen var att jag som nygift, inte hade pengar till en modern strykbräda, som var väldigt dyr. Köksbordet fick ha många användningsområden.

*Gunvor Fröberg
Långared*

Läsvärt i korthet

Lycky Strike. Svenska krigsbrudar, krigsbarn och allierade flygare. Brottstycken från ett land i skuggan av kriget. Författare: Jan-Olof Nilsson. Förlag: Carlssons. 488 sidor med massor av bilder. Handlar om de allierade flygare som nödländade i Sverige och internerades i bland annat Mullsjö, Grästorp och Lidköping.

Ättlingen. Nummer 1 2013. Redaktör: Monika Moberg. Utgivare: Skövde släktforskarförening. 16 sidor med bland annat hyllningar till kvinnliga släktingar som man mött under forskningen.

Skara stiftshistoriska sällskaps medlemsblad nummer tre 2013. Redaktör Johnny Hagberg. 20 sidor i A4-format om bland annat ett sensationellt fynd i Marka kyrka och orgelfabriken som tystnat.

Västgötageologen, tidskrift för Västgöta Genealogiska Förening nr 2 2013. Redaktör Kjerstin Olofsson. 24 sidor i A4-format om litteratur för släktforskare. Bland annat om Skvallerboken, Gods och gårdar alltså.

Föreningen för Västgötalitteratur, Meddelande nr 3 2013. Redaktör: Johnny Hagberg. 20 sidor om bland annat om herrskapet Hall på Gunnebo och Magnus Gabriels affärssinnade syster.

Hyssna. Vår hembygd 2013. Redaktion: Sven H Arnell, Anna Faxgård, Iris Johansson, Birgit Olsson, Börje Ohlsson och Sven-Olof Arnell. 32 sidor i fickformat om bland annat mjölkerskor, mejerier, väverskor, textiltillföretag och präglatröskning.

Hans Menzing

I nästa nummer

som kommer i månadsskiftet november-december blir det några artiklar med julanknytning. Tankar i Tiden för tankarna upp i luften, och så berättar vi om skrivardagen i Fristad.

Studiekommittén informerar

Studiekommittén består av:

Ingrid Zackrisson, Tostared 0320-62015

Lena Gustafsson, Vårgårda 0322-627181

Lena Johnsson 0320-87128

Christer Wennerberg, Vuxenskolan 0708553033

Vi träffas fyra gånger per år för att planera vår verksamhet. Mail och telefonkontakter i gruppen mellan träffarna är ett måste för att det ska fungera.

16 november åker vi till Vänersborg och kulturlagret. Där visas våra bygdedräkter och andra textila skatter upp.

Under 2014 planerar vi att i februari besöka Ingeborg Skaars ateljé i Vara. Där visar och beskriver hon hur man bevarar textil på bästa sätt.

Vad är det för regler som gäller när vi serverar mat och alkohol i våra hembygdsgårdar? Vi friskar upp minnet om vad som gäller. Datum och plats ej bestämt.

Utbildning i Bygdeband kommer att ske, datum ej bestämt. SHF har köpt Bygdeband och planerar ett samarbete med Släktforskarföreningar över hela landet.

Vi har också återupptaget samarbetet med Västergötlands museum i Skara och Ulrika M Eriksson är vår kontaktperson, vilket vi uppskattar mycket.

Årets tema 2014 i Västergötland är skogen, och vi ska fundera under hösten hur vi lägger upp kurser i ämnet. Skogens kursutbud får du i nästa nummer av Västgötabygden.

Vi fick på sista mötet en presentation av ROT-projektet. Ett projekt där man ska försöka knyta ungdomar till hembygdsrörelsen. Projektet heter Hembygd - Någonstans i Sverige. Unga möter äldre med dialektala ord. Ett projekt som föreningar, kommuner och museer kan samarbeta omkring. Kostnad 6 000 kronor. Läs mer på www.nagonstansisverige.se. För att se om utställning finns i din kommun gå in på www.vastarvet.se

Christer Wennerberg är sjukskriven till och med november månad. Hans ersättare heter Maria Hultberg, telefon 0708-553040, hennes epost är maria.hultberg@sv.se. Vi välkomnar Maria in i kommittén och önskar Christer en god bättring.

Om en månad

kommer årets sista nummer av Västgötabygden, Då finns också årets alla sex nummer av Västgötabygden inbunden. En fin julklapp!

Redaktörsgrupp:

Ann-Britt Boman, sammankallande, Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 033 - 26 19 21

e-post: birgitta.fristad@telia.com

Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 447 93 Vårgårda, tel 0322/66 10 26 e-post: vbn.red@tele2.se

Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget 1, 532 32 Skara, tel 0511/12643,

e-post hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3, 54015 Våring, tel 0500-441105, 0708-420453,

e-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund, Hövägen 9 C, 446 32 Älvängen. tel 0303 - 74 98 78. e-post bo.bjorklund@risveden.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad, 465 97 Nossebro, tel 0512/531 50, e-post:

frammestad@tagebrolin.se

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp,

tel 070-620 66 66, e-post bisido@hotmail.com

Anna Faxgård, Bua Skogsslätt, 511 98 Hyssna, tel 0320 - 397 77, e-post anna.faxgard@telia.com

Monika Moberg, Fältvägen 5 D, 541 77 Skövde.

tel 0500 - 42 52 50. 070-642 56 70,

e-post monika.moberg@blackhornet.se

Curt Magnusson, Aspholmsvägen 32, 441 35 Alingsås, tel 0322-173 77, 070-965 00 86,

e-post curt.m@spray.se.

Förbundsordförande: Jan-Olof Berglund.

Förbundssekreterare: Monika Moberg

Förbunds-kassör: Lena Gustafsson, Fötene Östergården, 447 91 Vårgårda, tel 0322 - 62 71 81, 0705 - 32 64 24. e-post lena@sodraharene.se

Kanslist:

Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-10550 fax 0512-

339 42, bost. 0511-37 03 30,

Bankgiro 378-5383.

Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Potatisupptagning

Potatisupptagning i Asklanda på 20-talet.
Foto i Berit Anderssons fotoalbum.

Potatisupptagare som kom på 60-talet.

Potatisupptagare av årsmodell 2013.

Man kan fundera över hur folk kunde klara sig utan potatis innan Jonas Alströmmers såg till att den kom till vårt land.

Den översta bilden är tagen i Galstad, Asklanda socken, troligen på 1920-talet. Potatisen togs upp med potatishackor. Det kunde vara ganska långa fåror. På en vanlig bondgård var potatisåker mellan en och två hektar. En hektar är 10.000 kvadratmeter

För 70-80 år sedan hade skolbarnen på landsbygden potatislov på hösten. Det var för att alla måste hjälpas åt att ta upp potatisen. Ofta var det en av de första inkomsterna för barn och ungdomar. Man gjorde dagsverken hos byns bönder.

Ute på åkern lades potatisen i stora potatiskorgar. På en del gårdar hade man två korgar, en för småpotatis (gresapetäter) och en för de stora potatisarna. När den blev full bars den till häståket. När vagnen var fullastad körde man till jordkällaren där potatisarna tippades ner. En frostfri och torr förvaringsplats.

Potatisupptagare

De första potatisupptagarna var försedda med käppar som sprättrade upp potatisen i fåran. Man plockade upp potatisen som tidigare. De första potatisupptagarna kom runt 1930. På 60-talet var potatisupptagaren försedd med en elevator (matta) som lade potatisen i strängar i fåran bredvid.

Datoriserad upptagare

Hos Lennart och Fredrik Haglund på Fårhaga utanför Vedum finns den allra modernaste potatisupptagaren från tyska Grimme. Haglunds har haft samma fabrikat i många år och har gett tillverkaren tips på förbättringar. Den nya upptagaren är nummer 51 av dem som tillverkats. Den manövreras med hjälp av dataskärmar inne i traktorhytten, så föraren kan se att allt fungerar som det ska.

Den tar sig fram på mycket blöta åkrar. Den är tvåradig och tanken rymmer 7,5 ton potatis. En dator ser till att upptagaren har rätt inställning i både höjd och sidled.

Fredrik Haglund är tredje generationen potatisodlare i stor skala på Fårhaga. I år odlar man potatis på cirka 53 hektar åker. Det motsvarar cirka 70 fotbollsplaner. I år räknar man med att skörda cirka 2000 ton. Fram till början av september handlar det om tidiga sorter. De läggs aldrig in i lager utan sorteras direkt för leveranser till butiker, restauranger och gatukök. Det som skördas senare lagras i kyllda lagerrum och sorteras efterhand.

Leif Brunnegård